

चांदोबा

मार्च १९७१

परोपकाराय फलंति बुद्धाः,
परोपकाराय वर्हति नवः,
परोपकाराय चरंति गावः,
परोपकारार्थं मिदं शरीरं...

॥ १ ॥

[परोपकारार्थं सादोना फळे लागतात, परोपकारार्थं नवा बाहतात आणि परोपकाराच गाई चरतात. तसाच परोपकारार्थ हा मानक देह आहे.]

धोम धुतेनैव न कुडलेन,
बावेन पाणि नंतु कंकणेन,
विभाति कामः करुणापराणां,
परोपकारेण न चंदनेन...

॥ २ ॥

[चांगल्या व शुभ गोष्टी अवघ करपात कामाची सोभा आहे. कुंडले घालण्यात नाही. हातांची सोभा घाव करपात आहे, सोन्याचे कंकण धारण करपात नाही, दयाळील माणसाच्या देहाचे मोरपण परोपकार करपात आहे, चंदनाचे तेल लावून अलंकारात नाही.]

पद्माकरं दिनकरो विकचं करोति;
बंदो विकासयति कंठचक्रवर्त्तलं;
नाम्यधितो जलघरोपि जलं ददाति;
सन्तः स्वयं परहिते विहिताभियोगाः

॥ ३ ॥

[सूर्य कमळाचे खरोबर विकसित करतो, बंद कुमुदपुष्पे विकसित करतो. दग सर्वाना पाणी देतो अशाच प्रकारे माणसा स्वभावाने लोक स्वतःच परोपकार करतात.]

एका गावी दगडू नावाचा एक गरीब शेतकरी रहात असे. तो खूप कावाड कष्ट करून मेहनत करी, परंतु त्याला पीढ भर सायलादेखील मिळत नसे. म्हणून त्याने मोठ्या शहरात जाऊन थोडी मेहनत केल्यात थोडी फार घरी पारलक उरेल व ती पुष्कळ जमली की शेत विकत घेऊन राहता येईल असा विचार केला.

म्हणून तो दुसऱ्या दिवशी शहरात कामाच्या शोधार्थ निघाला. परंतु त्याला कोठे काम मिळाले. शेवटी ह्वाश होऊन तो एका वाण्याच्या दुकानासमोर दम व्यायला बसला. दुकानदाराने दगडूला विचारले— “कोण रे बाबा तू? काय पाहिजे तुला?”

दगडूने त्याला कामाच्या शोधार्थ निघाला असल्याचे सांगितले.

दुकानदाराला एका नोकरीची गरज होती. परंतु त्याच्याकडे कोणी नोकर टिकत

नसे. त्याच्या अटी पुऱ्या करता करता प्रत्येक नोकर दमून नोकरी सोडून निघून जाई. म्हणून दुकानदाराने, हा मनुष्य खडे-सावानून आलेला दिसतो आहे, काही दिवसतरी टिकेल, असा विचार करून दगडूला म्हटले— “हे पहा, मला सांग्या घरी व दुकानात काम करणाऱ्या नोकराची गरज आहे. तू तयार आहेस का?”

“पगार काय जाल अनी?” दगडूने विचारले.

“तू वर्षभर काम केलेस तर दोनशे रुपये देईत. दोन वेळ पान भक्षण वाढत जाईन. पण माझी एक अट आहे. तू मध्येच नोकरी सोडून निघून गेलास तर तुला कवडीदेखील मिळणार नाही. या उलट तुला मी काढले तर पुष्पट पगार देईन. तुला ही अट मान्य असेल तर आज-पासूनच कायबर लाग.” वाणी म्हणाला.

दगडूने दुकानदाराच्या अटी मान्य केल्या आणि नोकरीला लागला. सकाळी घर व जंगण झाडणे, झाडांना पाणी घालणे, मालकाच्या मुलांना खेळवणे, नंतर दुकानात जाऊन दुकानदाराला घरी जेवायला पाठविणे, दुकानदार परत येईपर्यंत गिन्हाइकांना सामान विकणे आणि दुकानदार आला की घरी जाऊन गेवणे असे काम होते.

पहिल्या दिवशी सर्व काम करून दगडू जेवामळी बसला तेव्हा बाप्याच्या बायकोने भात पत्रावळीवर पसरून वाढला आणि चर गोडे वरण वाढले. दगडू वाढण्याची ती रीत पाहून चकितच झाला. बाणखी मागून घ्यायला त्याला लाज वाटली. वाढला

दिव्याय ती कामावर निघून गेला.

असेच दोनतीन दिवस गेले. परंतु पुढे मात्र दगडूला ते पसंत पडले नाही. बाप्याला म्हणाला-“घनी! मला खायला पोटभर मिळत नाही.”

त्यावर दुकानदार रागावून म्हणाला-“मी आपल्या अटीप्रमाणे तुला पान भर वाढून बायला सांगितले आहे. तुला काम पसंत नवेल तर मू आपली बाट घर.”

दगडूला ते ऐकून राग आला. त्याने केरसुणी घेऊन एका बाजूचा केर दुसऱ्या बाजूला व दुसऱ्या बाजूचा पुन्हा पहिल्या बाजूला लोटला. नंतर त्याने बांदी घासलांना जोरजोराने वापटली. बांदघाना पोचे पडले. त्यानंतर मुलांना खेळवायला म्हणून मुद्दाम ठेव सखल व खडबडीत जमिनीवर घेऊन गेला. मुले पडली झडली. धाकटा मुलगा पडल्याबरोबर रडू लागला. तेव्हा दगडू मुलांना घरी घेऊन आला व मालकिणीला म्हणाला-“बाई, मुले रडताहेत हो!”

“अरे, एवढ्यात? अजून सैपाकाचे सर्व काम जसेच्या तसेच आहे. जाऊन बाणखी काही वेळ खेळव.” असे सांगून मालकिणीने मुलांना साथभा साऊ घेऊन त्यांना समजावून पुन्हा पाठवून दिले.

आणि मुले फार रडू लागल्याचे सांगून त्यांना चराठ ठेवले आणि दुकानात निघून गेला. दुकानदार घरी जेवायला गेला तेव्हा दगडू गिन्हाइकांना माला देण्याचे काम करू लागला. त्याने बाप्यासारखे जे मिळाले ते खातखात गिन्हाइकांना स्वस्तात सामान विकले.

दुकानदार, खाऊनपिऊन दुकानात आला तेव्हा दगडू जेवणाला घरी गेला. त्याने तीन पत्रावळी जोडून एक मोठी पत्रावळ तयार केली आणि ती समोर ठेवून माला-किणीला बाढायला सांगितले. मालकीण ती मोठी पत्रावळ पाहून चकित झाली. पण

काही बोलली नाही. तिने पत्रावळीवर भाताची शिंते पसरून वाढली. दगडूने चार घास साऊन चरलेली शिंते व पत्रावळ कुण्या समोर टाकली.

त्या दिवशी रात्री मालकिणीने नवऱ्याला दगडूच्या मोठ्या पत्रावळीची गोष्ट सांगितली. रात्री दगडू पुन्हा जेवायला बसला तेव्हा वाणी म्हणाला-“तुला इतक्या मोठ्या पत्रावळीवर जेवायला वाढणार नाही, समजले!”

“मालक! आपल्या अटीत पत्रावळ लहान किंवा मोठी असे काही नव्हते. पाहिजे तयार केली आणि ती समोर ठेवून माल-किणीला बाढायला सांगितले. मालकीण ती मोठी पत्रावळ पाहून चकित झाली. पण

बाहेर आल्या तर त्याचीच मान खाली होईल, असा विचार करून ती गोष्ट पुन्हा काढलीच नाही, गप्प राहिला.

दगडू एक बालडीभर पाणी काढून तेवढेच सर्व झाडांवर शिंपून बाकी कामाला लागे. हळूहळू झाडे वाळू लागली.

“अरे दगडू सगळी झाडे वाळून बालडी आहेत, झाडांना तू पाणी घालीत नाहीस का ?” मालकाने तोंडाला विचारले तेव्हा दगडूने झाडाखालची माती ओली असल्याचे दुकानदाराला दाखविले.

दुकानदार दगडूचे काम पाहून कंटाळला. त्याला काढून टाकण्याचा विचार त्याच्या

मनाने दोघडीतला आला. परंतु आपण

रुपये मोजावे लागतील, असा विचार करून तो काहीच बोलला नाही.

त्याच सुमारास दुकानदाराच्या मेहुण्यासाठी मुली पहायला सासुरवाडून आसण्याचे पत्र आले. दुकानदाराने तोंड बरोबर असला तर बरे, असा विचार केला. दुकानदाराच्या बायकोने नवऱ्यासाठी पोळ्या कळून दिल्या आणि तोंडरासाठी भाकऱ्या भाजून दिल्या. दुकानदार चोश्वावर बसून निघाला व दगडू पांघोळ निघाला.

दगडू मागे सांगे चालत होता. त्याने पोळी भाजी खाऊन टाकली. दुपारच्या सुमारास दोघे एका तलावाजवळ येऊन पोचले. दुकानदार हात धुवायला गेला तेव्हा दगडूने भाकऱ्यांचे गाठोडे सोडून पोळ्यासमोर ठेवून किल्ले आणि ते आपल्या गावीच नाही अशातऱ्हेने स्वतः दुसरीकडे पहात बसला.

दुकानदार परत येऊन दगडूवर ओरडला— “अरे पहात कोठे आहेस ? धोड्याने सर्व पोळ्या फस्त केल्या आणि भाकऱ्या खाऊ लागला आहे. काय करीत होतास रे ?”

“माफ करा मालक ! चुकलो. धोड्या भाकऱ्या उरल्या आहेत त्या दोघे बांदून खाऊ या.” दगडू म्हणाला.

“मूर्ख ! मोखाऊ म्हणतोस या भाकऱ्या ?”

दुकानदार जराबळी मंत्रातून मालकाला

आपल्या जेवणाखाण्याची व्यवस्था करतो. आपण सावकाश पाठीमागून येता का ?”

दुकानदार त्या गोष्टीस कबूल झाला. दगडू फुदं जाऊन दुकानदाराच्या सासुरवाडच्या लोकांना म्हणाला— “मालक येत आहेत पाठीमागून. नुकतेच आजारातून उठले ते. बैद्याने पथ्य सांगितले आहे, वाजरीच्या भाकरी खायला. हे कळवायला मुद्दाम मला पुढे पाठविले आहे.”

दुकानदाराच्या सासऱ्याला जांबई आजारातून उठून आल्याचे ऐकून कारवाई वाटले. उगीच नास दिला त्यांना. दगडू परत जाऊन मालकाला म्हणाला—

“जेवणाखाण्याची उत्तम सोय करून ठेवायला सांगून आलो आहे.”

सासुरवाडी पोचताच सदे मंडळी जांबई-बापूंच्या तय्यतीविषयी चवकशी करू लागली. पण दुकानदाराला ते सर्व कळना व तो ठीक आहे, असे सांगून गप्प बसला. तो जेवायला बसला तेव्हा त्याला क्षणका व वाजरीची भाकरी वाढली. परंतु असे कां झाले, हे त्याला कळना. त्याला भूक लागली होती, म्हणून जे समोर आले ते खाऊ लागला. परंतु रात्री पोटात दुखू लागले व रात्रभर शोप लागली नाही.

दगडू मालकाला म्हणाला— “मालक ! जेवयाला कोणी क्षणका भाकर का सासुरवाडी वाडतात ?” दुकानदाराला सासुर-

वाढत्या लोकांनीही बागवूक पाहून फार राग आला. तो मेहुण्याच्या लम्बाविषयी जास्त काही शौल्याशिखर आपल्या घरी निघून गेला.

दोघे गावानजीक पोचले असतील तेव्हा मालक दगडूला म्हणाला—“दगडू! तू पुढे जाऊन घरात आंबोळीसाठी पाणी तापवून ठेवायला सांग.”

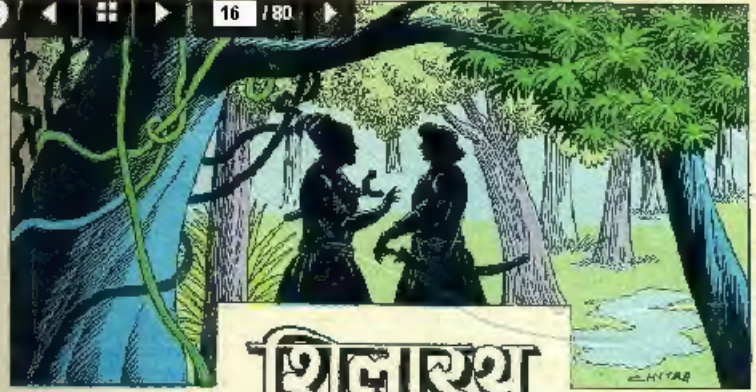
दगडू धावतच पुढे गेला आणि रडण्याचे सोंग करून मालकिणीला म्हणाला—“बाई साहेब! मालकांच्या मानेवर भूत बसल्या-सारखे झाले आहे. ते येतील तेव्हा काहीतरी भूत उत्तरवायचा उपाय केला पाहिजे.” मालकिणीला दगडू जे काही म्हणाला ते सर्व खरे वाटले.

त्यानंतर दगडू मालकाकडे धावत परत येऊन रडत म्हणाला—“मालक, काय सांगू? आपण घर सोडले त्याच विवशी मालकिणीच्या मानेवर एक भूत बसले. त्याचे भूत उत्तरवायला चिनेच्या फाडीने किवा केरसुणीने झोडपण्याशिवाय दुसरा उपाय नाही.”

वाटले आणि घरी आल्यावरच तो केसुणीने मालकिणीला झोडपू लागला. मालकिणीने पण केरसुणी घेऊन नवऱ्याला मारायला सुरुवात केली. ती गडबड पाहून शेजार पाजारची मंडळी जमा झाली. सर्व विचारू लागले—“बही, झाले तरी काय?” चवकशी करता खरी गोष्ट बाहेर पडली.

दगडूने सर्वांसमक्ष आपली घूक कबूल केली व म्हणाला—“हे सर्व काम माझे आहे. बुकेने कावलेला मनुष्य काय करू शकतो, हे मालकांना कळावे म्हणून मीच हा सर्व उपद्व्याप केला.”

गावकऱ्यांनी दगडूचे म्हणणे ऐकल्यावर दुकानदारांलाच सर्व प्रकारे दोषी ठरविले. दुकानदाराने दगडूला नोकरीवरून काढून टाकण्याचे ठरवून त्याला अटीप्रमाणे वारसो रुपये देऊन टाकले. दगडूने पैसे नेऊन बोबी जमीन विकत घेतली. त्याचे पुढील आयुष्य भुक्षाचे झाले.

शिलारथ

[४]

[खड्गवर्मा आणि जीवदत्त यांचा बघ करण्याचा प्रयत्न महेंद्रनगरचा राजकुमार व त्याच्या मित्रांनी केला होता. पद्मपुरचा राजा व त्याचा पंढी यांच्या परवानगीने खड्गवर्मा व जीवदत्त दोघांनी महेंद्रनगरच्या मज्यांच्या मुलाचा मृत वेड आणि धाव कापला गेल्याने खपंग आलेल्या राजकुमार प्रतापचंद्रला एका बैलगाडीत घालले आणि अंगारात निघून गेले. पुढे—]

सुर्योदयापूर्वी खड्गवर्मा आणि जीवदत्त घेऊन गेला. दोघे गाडीतून उतरून एका वृद्ध गुरास्त्राच्या झोपडीजवळ येऊन शाबाखाळी जाऊन उभे राहले. चारी पोचले. त्या झोपडीपर्यंत जंगलांत बैलगाडी बाजूला दाट काळोख होता. दूर कोठून येऊन आणि जीवदत्तला बरोबर वाटले नाही. कारण झोपडीजवळ बैलगाडी दिसली तर म्हात्याच्यावर विनाकारण संकट येईल, असा त्याने विचार केला.

त्या झोपडीपासून पुष्कळ दूर बैलगाडी दुष्टांच्या भूखंपणाने आपण दोघे उगाच थांबवून जीवदत्त खड्गवर्माला बरोबर फसलो आहे. आपण प्रत्येक पाऊल फार

काळजीपूर्वक पुढे टाकले पाहिजे." जीवदत्त म्हणाला.

"बुरलेवाला तो तिसरा मनुष्य तुझ्या निष्कलजीवणामुळेच मिसटला. त्याला एकटा सोडून देऊन तू आबाराच्या मितीकडे पावलास हे बरोबर झाले नाही. त्याला पकडले असतेच तर आपल्याला बसे अडकून रहावे लागले नसते. त्याने महेंद्रनगरला जाऊन सर्व काही आपल्या सजाला सांगितले असवे." खड्गवर्मा म्हणाला.

"मला पण तेच वाटते आहे. आता कदाचित पंचपूरचे महाराज आणि महेंद्रनगरचा राजा आपसातले बैर नाडू नये यासाठी आपल्याला अटक करून कैदेत

संकटात सापडलो आहो." जीवदत्त म्हणाला.

"जीवदत्त! तू म्हणालास ते अगदी बरोबर आहे. तर मग आपण ती बेलगाडी वाहे तेथेच सोडून देऊन त्यातला तो मृतदेह आणि तो लंगडा दोघांना त्यांच्या त्यांच्या नशिवावर सोडून देऊन उजाडप्या-पूर्वी या राज्याच्या सीमेबाहेर पळून जाऊ या." खड्गवर्माने सुचविले.

"खड्गवर्मा, एका मेळेच्या माणसाला व असह्य लंगड्याला आपण त्यांच्या नशिवावर या वाट जंगलात सोडून जावे म्हणतोस?" जीवदत्तने विचारले.

जीवदत्त बजून बोलतच होता, इतक्यात एक काळी आकृती जवळ येऊन वेताच्या इड्डे आवाजात म्हणाली—"तुम्ही का! घंटांचा आवाज ऐकून मी झोपडीबाहेर, कोण आहे, पहायला आलो."

दोघांनी त्या व्यक्तीकडे पाहिले. ती व्यक्ति इतर कोणी नसून तो वृद्ध गुराखीच होता. त्याला पाहून व ओळखून दोघांना फार आनंद झाला.

"अहो काका, आम्ही दोघे एका संकटात सापडलो आहो. ती बेलगाडी राजधानीतून येथेवर आम्हीच वेळीज झाली. त्यात एक प्रेत व एक पाय कोपला गेलेला मनुष्य असे

दोघे आहेत. त्या दोघांचा जसा तबला ल्हायला ते दोघेच कारण आहेत, आम्ही दोघे निर्दोष आहो. उजाडेपर्यंत या दोघांच्या रक्षणाची जबाबदारी तुमच्यावर टाकून आम्ही येथून पाय काढावा, म्हणतो." जीवदत्त म्हणाला.

"त्यांचे रक्षण म्हणजे हिंस्र स्वापदा-पासतच ना?" असे विचारीत म्हाताऱ्याने बेलगाडीकडे वळून पाहिले. त्याच वेळी त्या बाजूने एक अस्वल गुंफुरत येत होते आणि एक वाघ डरकाळ्या फोडीत होता.

खड्गवर्मा आणि जीवदत्त दोघांनी त्या बाजूला पाहिले. गाडी पाठीमागून अस्वल येत होते आणि समोरेन वाघ येत होता. दोघे जोराने गरजले. दोघे परतपांनर

हल्ला करण्याच्या बेतात होते. त्या मयंकर जनावरांना पाहून व त्यांचे ओरडणे ऐकून दोघी बेल उचळले आणि वाट कुठेत तिकडे जंगलात पळू लागले.

ही सर्व घटना घडायला एक मिनिट देखील लागले नसेल. बेलगाडी पळतातल्या घंटांचा आवाज आणि वाघाजस्वालाचे कर्कश ओरडणे छान ऐकू येत होते.

"आपल्या समोरचा प्रकट वेचानेच सोडविला आहेसे दिसते आहे, जीवदत्त!" खड्गवर्मा आनंदातिरेकाने म्हणाला.

"तसेच दिसते आहे. पण तो लंगडा राजकुमार..."

जीवदत्तचे बोलणे पुरे होण्यापूर्वीच तो म्हाताऱ्या गुराखी बघ्येच म्हणाला—

“राजकुमार? कोणत्या वेशातला राजकुमार? आहे काय ही सर्व मानगड? पहिल्याने या अस्वलाला आणि वाघाला दूर पळवून लावले पाहिजे.”

खड्गवर्मा हे झाडाखालीच पडलेली एक लांबुडकी काठीसारखी फांबी अस्वल आणि वाघ दोघांशी लढत चालू होती त्या बाजूला फेकली. एकाएकी पडलेल्या त्या काठीने धावून जाऊन वाघ व अस्वल निरतिराज्या विषेने पळून गेले.

जीवदत्तने रात्री पडलेली घटना थोड-स्यात सांगितली. म्हातारा काही वेळ विचार करीत उभा राहला. नंतर म्हणाला- “तुम्ही थोडा वेळदेखील येथे थांबता कामा

आमच्या राजाहून महेंद्रनगरचा राजा जलाढ्य आहे आणि वर कुष्ठपण आहे. तो आमच्या राजावर दंडपण घालून तुम्हाला कैद करवील.”

खड्गवर्मा आणि जीवदत्त दोघांना तीच शंका होती. म्हणून दोघांनी त्या वृद्ध गुराख्याचे आभार मानून तेथून पाय काढला. उजाडण्यापूर्वी पद्मपुरापासून जितके दूर जाता येईल तितके जायचे त्यांनी ठरविले.

तिकडे महेंद्रनगरच्या सेनापतीचा मुलगा पद्मपुराहून निसटून तीन प्रहर रात्र उलटण्याच्या सुमारास महेंद्रनगरी पोचला. त्याने आपल्या बापाला घडलेले सर्व वृत्त सांगितले. राजकुमार व मंत्र्याचा मुलगा दोघे पद्मपुरला संकटात सापडल्याचे कळल्यावर सेनापतीने रात्रीच राजाला व मंत्र्याला जागे करून त्यांना सर्व बातमी कळविली.

राजा व मंत्री दोघांनी सेनापतीच्या मुलाला बोलावून त्याच्या तोंडून सर्व वृत्त ऐकून घेतले. सेनापतीच्या मुलाने मंत्र्याचा मुलगा जीवदत्तच्या संवर्दाचा सदाखा लागल्यामुळे कसा अमितीवर आदळला होता, हे सांगितले. त्याच बरोबर राजकुमार आंबार्याची भिंत ओलांडून जात असता तलवारीचा झर लागल्याने ओरडल्याचे

पाठलाग केला तेव्हा भिंतावरून उडी मारून तो स्वतः कसा पळून आला हे वर्णन करून सांगितले.

सेनापतीच्या मुलाने हे सर्व सांगितले, पण तिथे बुरखा घालून पद्मपुर नगरात कां धिरले होते हे सांगितले नाही. कोणातरी दोघां शत्रिय तहणांनी त्यांचे स्वागत केले म्हणून ते अविधिशेळेत गेले होते, असे सपथेल खोटे सांगून टाकले.

महेंद्रनगरचा राजा व मंत्री दोघांना त्यांची मुले जाता कसल्या कसल्या संकटात सापडली असतील या काळजीत काय करावे सुचेना. दोघे जिवंत तरी असतील की नाही, याचीच शंका दोघांना वाटू लागली. म्हणून दोघांनी एक पत्र लिहून एक दूत पद्मपुरच्या राजाकडे पाठविला.

महेंद्रनगरचा राजाहून सूर्योदयानंतर थोड्याच वेळाने पद्मपुरला येऊन पोचला. त्याने आपल्या राजाने दिलेले पत्र पद्मपुरच्या राजाला दिले. त्या पत्रात महेंद्रनगरच्या राजाने राजकुमाराला व मंत्र्याच्या मुलाला, जखमी करणाऱ्या दोघां शत्रिय तहणांना कैद करून त्यांच्या सह पाठवून घ्यावे, असा मजकूर होता.

मजकूर वाचून सेनापतीचा मुलगा निसटून पळून गेला असल्याचे पद्मपुरच्या महाराजांना

कळले. परंतु त्याला मंत्र्याचा मुलगा मेल्याचे व राजकुमाराचा पाय कापला गेला असल्याचे वृत्त माहीत नसावे, हे देखील कळले. पद्मसेनने मंत्र्यांना बोलावून आणावयास आज्ञा केली आणि महेंद्रनगराच्या राज-दूताला अतिथिकालेत विश्राम करण्यास पाठवून दिले.

मंत्री सोमदेव राजाचा निरोप कळतांच धावा. त्याने दोन तीनदां ध्यानपूर्वक पत्र वाचले आणि विचार करून व मनाशी काही तरी ठरवून म्हणाला-“या पत्रावरून महेंद्रनगरच्या महाराजांना वस्तुस्थितीची पूर्ण माहिती नाही, हे स्पष्ट दिसते आहे. तरी आपण या पत्राचे उत्तर त्वर पाठविलेच

पाहिजे. आपण असे लिहून कळवू की ते दोघे क्षत्रिय तरुण उजाडण्यापूर्वी ठरल्याप्रमाणे अतिथिनालेतून निघून गेले. रात्री काय घडले हे त्यांना माहीत नसावे. आम्हांला तर काहीच माहीत नाही. तरी देखील आम्ही त्या घोकां तरुणांना अटक करण्याचा आणि राजकुमार व ग्रंथांचा मुलगा बोघे कोठे आहेत या गोष्टीचा शोध काढण्याचा पुरा प्रयत्न करीत जाही, वगैरे वगैरे..."

"तुम्ही म्हणता ते बरोबर आहे, पण त्या निर्दोष खड्गवर्मा आणि जीवदत्त शोधांना पकडून महेन्द्रवर्माकडे कसे पाठविता येईल? तसे केल्यास त्यांना आपणच मरणाची

पचसेनने विचारले:

"या संकटातून सुटायला एक उपाय आहे. जीवदत्त आणि खड्गवर्मा दोघांना ओळखणारे, त्यांचे नाव व रूप माहीत असलेले लोक फारच कमी आहेत. जे त्यांना ओळखू शकतील असे आपले नागरिक व काही अधिकारी आहेत. म्हणून आपण त्यांची सोयी नावे सांगून महेन्द्रवर्मांना भुलविण्याचा प्रयत्न करण्यासारखा आहे. या वेळी मंत्र्याच्या मुलाचे प्रेत व राजकुमार कोणत्या स्थितीत कोठे आहेत, हे आपल्याला तरी कोठे माहीत आहे?" मंत्री सोमदेवने मुचबिले.

"या सर्व गोष्टींचा विचार करून एक पत्र लिहा आणि त्या राजदूताच्या हाती महेन्द्रवर्माकडे पाठवून द्या. काय वाटेल ते झाले तरी खड्गवर्मा व जीवदत्त दोघांवर कोणते ही संकट येता कामा नये. ते दोघे खरोखरच बुरवीर आहेत. त्यांच्यापैकी कोणीतरी एक खात्रीनेच पचावतीने सांगितलेल्या शिलारथ हलवू शकेल. तसे होऊ शकले तर मी आपल्या जावयाला राज्याचा भार सोपवून किर्वाती घेईन." राजा पचसेन म्हणाला.

मंत्री सोमदेवने, राजाने मुचबिल्याप्रमाणे पत्र लिहून त्याच्यावर राजाची मुद्रा लावली

पुनः दिले. राजदूताने सव्वाकोट्या जापल्या राजधानीत पोचताच ते पत्र राजाला दिले.

महेन्द्रवर्मा व त्याचा मंत्री ते पत्र वाचून चकित झाले. त्यांची मुले आणि दोघे क्षत्रिय असे एकाएकी नाहीसे कसे काय झाले. परंतु त्या दोघां क्षत्रिय वीरांची नावे आणि त्यांचे रूप रंग याचे वर्णन दिले होते ते वाचून त्यांना थोडी आशा वाटली. कारण त्यांच्या आधारे त्यांना शोधून पकडणे शक्य होते.

मंत्री सोमदेवने त्या पत्रात खड्गवर्मा आणि जीवदत्त यांची नावे अनुक्रमे वीरभद्र आणि रामभद्र अशी लिहिली होती आणि वीरभद्राचा एक डोळा गेल्या असा रामभद्राच्या डाव्या हाताला सहा वोटें आहेत अशा त्यांच्या खुणा लिहिल्या होत्या. असे वर्णन लिहून त्या पुढे या तरुण क्षत्रियांना पकडण्यासाठी राजाचे शिपाई त्यांचा शोध काढीत आहेत आणि राज्यभर या गोष्टीची दबंदी पिटविण्यात येत आहे, असेदेखील पत्रात लिहिले होते.

"मंत्री, समजा, ते दोघे क्षत्रिय तरुण आपल्या हाती पकडले गेले, पण आपल्या मुलांची काहीच माहिती त्यांना नसली तर ते वेध पालटून आपल्या राजधानीत आले असतील किंवा येत्याच्या प्रयत्नात

असतील असे का तुम्हांला वाटत?" महेन्द्रवर्माने विचारले.

मंत्री रामपाल थोडा वेळ काहीच बोलला नाही. विचार करून म्हणाला- "आपल्या मुलांचा पोरकटपणा अजून गेलेला नाही. त्या दोघां क्षत्रिय तरुणांबरोबर ते देशपर्यटनाला गेले असण्यास नवल नाही. सेनापतीच्या मुलाच्या बोलण्यावरून त्यांचे आपसात पेर किंवा मंकाडे येण्याचे कारण झाले असेल असे सला नाही वाटत. तो तर आपल्या मुलापेक्षा जास्तच पोरकट आहे."

"खरे काय ते हळूहळू उघड होईल. आपल्या राज्यात देखील वीरभद्र व रामभद्र

घोषांना रक्ताच्यासाठी दबंदी पिटविण्याची व्यवस्था करा." महेंद्रवर्मा म्हणाला.

त्या दिवशी संध्याकाळी पचपूर आणि महेंद्रनगर राज्यांच्या खेडेनावातून आणि शहरातून वीरभद्र व रामभद्र यांना पकडण्यासाठी त्यांच्या बर्मेनासह दबंदी पिटविण्यात आली.

पच्चापुराहून पुष्कळ दूर एका गावी एका खानाबळवालीकडे उतरलेले सद्गवर्मा व जीवदत्त यांनी ती दबंदी ऐकली. दबंदी ऐकून तीत काही गूढ लपलेले आहे, असा संशय दोघांना आला. आपणाला तावप करण्यासाठीच राजा बर्मेनास वाने अशा तऱ्हेची दबंदी पिटवली असावी असेदेखील घोषांना वाटले.

लवकर ते गाव सोडून जाण्यात सहाण पण आहे असे सद्गवर्मांना साहजिकच वाटले. परंतु जीवदत्तला तरी पाई कळू नसून जाण्यात जास्तच धोका असल्यासोे भातले. म्हणून संध्याकाळी निघावे आणि ती रात्र कोठे तरी अस्सतच काढून घ्या

ते दोघे बोलतच होते तेव्हाच राजाच्या घोषा शिवायांनी खानाबळवालीला येऊन विचारले—“काय हो बाई! तुमच्या घरी जे दोघे तरण येऊन उतरले आहेत ते कोठे आहेत?”

म्हातारी बाबच्या आवाजात म्हणाली—“आहेत आत, बोलानवे त्यांना.” असे म्हणत ती सद्गवर्मा व जीवदत्त होते तेथे गेली.

शिपायांच्या दळदेप्रमाणे सद्गवर्मा व जीवदत्त बाहेर आले. शिपायांनी दोघांकडे लक्षपूर्वक पाहिले, पण दबंदीत सांगितलेल्या खुणा नव्हत्या. म्हणून म्हणाले—“बाबच्या पाटलाने तुम्हां दोघांना बोलावून आणायला बाभंहांसा पाठविले आहे.”

“ठीक, येतो, चला!” जीवदत्त म्हणाला. पुढे शिपाई आणि पाठीमागून सद्गवर्मा आणि जीवदत्त पोलीस पाटलाच्या कचेरीकडे निघाले.

(चालू)

सिद्धहस्त

विक्रमादित्याने हट्ट सोडला नाही. तो खानाबळ पुरत आला, प्रेत खांचावर कापून घेतले आणि पुन्हा रमतामाच्या विक्षेने मोनवने चालू लागला. तेव्हां प्रेतांत बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला—“राजा, अवीरगेव कामे करायला अवीरगेव म्हणजे देवी शक्ती आवश्यक असतात. जसा शक्तीची प्राप्ती म्हाला जाली आहे त्याला कोणतेही काम सहज करता येते. त्याचे एक उदाहरण म्हणून मी तुला नोकर्षेन नामक एका तरुन मुलाची गोष्ट सांगतो, सक्ष वेऊन ऐक!” असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

एका गावी एक श्रीमंत मनुष्य रहात असे. त्यान्याकडे एक नोकर व खात्री बायको काम करीत. सोयीसाठी त्या श्रीमंताने आपल्या नोकराला आपल्या घराच्या पिछाडीला एक झोपडे बांधून दिले होते.

वेताळाच्या गोष्टी

त्या नोकराला दोन मुले होती. ती मोठी झाल्यावर कामबंद्याच्या अधोवर्ध परगावी निघून गेली. बाता त्या नवराजाच्या कोला घरात एकटेपणा वाटू लागला. ईश्वरकृपेने त्यांना एक तिसरा मुलगा झाला. ज्या दिवशी नोकराची वाढको वाळत झाली त्याच दिवशी त्या श्रीमंत माणसाची वाढको पण वाळत झाली आणि तिला एक मुलगी झाली. एकाच दिवशी व एकाच वेळी दोघांचा जन्म झाला हा एक विचित्र योगायोगच होता. पूर्वजन्मीचे काही कारण असेल त्याशिवाय असे होणार नाही, असे जवळपासच्या लोकांना वाटू लागले.

श्रीमंताचा मुलीचे नाव होते लीला. दोघ बरोबर खेळत आणि दिवसभर मनाला वाटेत तिचे हिंडत फिरत. दोघ थोडी मोठी झाल्यावर एकाच गुरूकडे विद्याभ्यास करू लागली. कधी लीला आपल्या बायल्या भाडीत हिंडायला गेली की गोवर्धनला बरोबर घेऊन आयला हट्ट करी. त्या श्रीमंत मनुष्याला जेव्हा दोघ भाडीत बसून हिंडायला जातात हे कळले तेव्हा त्याला राग आला. त्याने गोवर्धनला भाडीत घेऊन जाऊ नवे अशी नोकराला ताकीद करून ठेवली. त्या दिवसापासून लीलाने फिरायला आयलेच बंद केले.

शाळेत मधल्या वेळी झाल्या लीला बरोबर काही तरी गोडघोड नेत असे. दोघ मुले ते अर्धे अर्धे वाटून खात. श्रीमंताच्या बायकोला आश्चर्य वाटे की बरी जी मुलगी एकाच गोडघोडार्थ केला तर त्याच हाव देखील लावीत नाही ती शाळेत दुपट कशा काय खाते. श्रीमंताला ती गोष्ट कळली तेव्हा तो नोकराला बोळावून म्हणाला— "तू मुलाला शिकवतोस कशाला रे? ती येऊन जाऊन शेतीची कामे करणार. म्हणून त्याला शाळेत पाठवू नकोस."

ते ऐकून नोकर म्हणाला— "घनी! मुलगा अजून लहान आहे. मोठी होईल तेव्हा ना

"अरे, आजपर्यंत तो जितका शिकला आहे. तितके पुरे झाले! उद्यापासून मी त्याला गुरे चरायला घेऊन जायला पाठविणार आहे." श्रीमंत म्हणाला.

दुसऱ्या दिवसापासून गोवर्धन श्रीमंत माणसाची गुरे चरायला घेऊन जाऊ लागला. ते कळल्यावर लीलाने शाळेत जावचे सोडून दिले आणि गोवर्धनच्या मागोमाग ती रानात जाऊ लागली. दोघे कधी झाडाखाली तर कधी झाडावर चढून गप्पा गोष्टी करीत आणि लीला बरोबर आणलेले खाणे गोवर्धनला खायला देई.

असे तीन दिवस गेले. चवथ्या दिवशी गुरूजींनी त्या श्रीमंत माणसाकडे येऊन लीला आजारी तर नाही, अशी खबरदारी केली आणि ती तीन दिवसापासून शाळेत आली नसल्याचे सांगितले. त्या श्रीमंताला ते ऐकून आश्चर्यच वाटले. त्याने मुलीला बोलावून शाळेत न जाण्याचे कारण विचारले तेव्हा ती म्हणाली— "गोवर्धनने शाळा सोडली म्हणून मी पण सोडली."

त्या श्रीमंताला मुलीचे तसे वागणे आवडले नाही. ती मुलगी तशी वागत राहिली तर आपली मान खाली होईल, असा विचार करून त्याने गोवर्धनच्या बापाला

बोलाविले व म्हणाला— "तुझ्या मुलाला या गावात या पुढे राहणा येणार नाही. तू त्याला, तुला पाहिजे तिकडे पाठवून दे."

म्हणतारा नोकर म्हणाला— "आहो पण, माझे दोघे मोठे मुलगे पण माझ्याचबळ नाहीत. निदान हा लहान मुलगा जिवाला आचार आहे. त्याला राहू द्या."

"तुला तुझा मुलगा हवा आहे की नोकरा? मुलगा हवा असेल तर मुला बरोबर तू सुद्धा निघून जा. तुम्ही येथे राहण्याची गरज नाही." श्रीमंत निष्ठुरपणाने म्हणाला.

गोवर्धनला जेव्हा हे सगळे कळले तेव्हा तो आपल्या आईवडिलांना म्हणाला—

‘बाबा! मी कोठे तरी निघून जातां तुम्ही मृत्तीच काळजी करू नका!’

गोवर्धन लीलाचा विरोध चंभ्यासाठी निघाला तेव्हाही मृगाली—‘तू मोठा झाल्यावर परत येई मी तुझी वाट पहात राहीन. आपण मोठपणी लस्य करून घेऊ तू ही गोष्ट विसरू नकोस’

गोवर्धन चालत चालत एका ओढ्याच्या काठी चंभ्याकाळच्या सुमारास येऊन पोचला त्या ओढ्यावर एक लहानसा अरंडी पळ होता गोवर्धन त्या पुलावरून पलीकडे जायला पुलाजवळ पोचला असेल नसेल तेवढ्यात एक म्हातारी हातातली काठी उगारून त्याला म्हणाली—‘अरे ए! बाब!

मग तू ना’

म्हातारीच्या पाठीमागे बदकाची एक मोठी रांग होती तरी गोवर्धन बांबला बदक एकामागून एक हुळहुळ पूल पार करू लागली बराच वेळ झाला तरी बदकांनी रांग संपतच नव्हती काळोख वाढू लागला होता आणि बर त्याला शूकपण लायली होती म्हणून तो एका साबाला टेकून बसला आणि त्याला ओप केव्हा लागली, हे काळख देखील नाही त्याची ओप बोडली तेव्हा उजाडछं होतं परंतु बदकांची रांग मात्र संपली नव्हती थोड्या वेळान सवें बदक पार निघून गेलावर म्हातारी गोवर्धन जवळ आली आणि म्हणाली— तुला कटाळा आला असेल नाही? रागही आला असेल माझा! आता तू जा पलीकडे

‘तसे माझे गदीचे काम नव्हतेच मी कामाच्या ओघात जातो आहे’ गोवर्धन म्हणाला

‘बिबेकी ब शाहणी माणसे चिडत किंवा रागावत नाहीत. तू हात पुढे कर, मी तुला ‘हस्तलाघव’ नामक विद्या देते’ म्हातारी म्हणाली

गोवर्धनने हात पुढे केल्यावर म्हातारीने जोराने हातावर काठी मारली आणि म्हणाली—‘आता तुला जायचं असेल तिकडे

तुला काही कारागीर काम करीत होते त्यांच्याकडे बोट दाखवून तो म्हणाला—‘तू एक वर्षभर मेहनत केलीस तर तुला हे काम येईल.’ पुन्हा दुसऱ्या एका खोलीत येऊन जाऊन म्हणाला—‘ही कारागीरी शिकायला चार वर्षे मेहनत करावी लागेल. शेवटी तो आपल्या स्वतःच्या खोलीत येऊन गेला आणि म्हणाला—‘मी रावाकरिता मुकुट करतो आहे.’ तू आयुष्यभर काम शिकलास तर कदाचित हे काम येईल’

‘होय, मी शिकवितो. तू मन लावून काम केलंस तर तुला चांगलं काम येईल.’ सोनार म्हणाला नंतर गोवर्धनला आपल्या खोलीत बोलावून घेऊन गेला आणि ‘काय रे, तू माझ्याकडे काम शिकायला

का? हे काम मला करता येते!’ अर्धवट तयार झालेल्या मुकुटाला हातात घेऊन खालपासून वरपर्यंत पहात गोवर्धन म्हणाला. ते ऐकून सोनाराला राग आला ‘काय रे, तू माझ्याकडे काम शिकायला

आला आहेस की फुकारण्या मारायला ये बाळवंत करून पाहतो मी हा किरोट पुरा होईपर्यंत मी तुला खोलीबाहेर बंड देणार नाही.” असे म्हणत सोनाराने दार बंद करून बाहेरून कडी लावून टाकली.

दुसऱ्या दिवशी सोनाराने दरवाजा उघडून पाहिला तर राजाचा मुकुट तयार झाला होता. निरतिराली रत्ने घ्याव्यानी बसविलेली होती. सोनाराने चकित होऊन गोवर्धनच्या हातातून तो मुकुट घेऊन लक्ष-पूर्वक पाहिला आणि थक्क झाला. कोठे ही काही दोष राहिली नव्हता त्याला तो मुकुट मठवायला निदान जाण आठवडं लागले असे. पण त्या लहानशा मलान

पाचे त्याला फार आश्चर्य वाटले म्हणून तो गोवर्धनला म्हणाला—“मुला! तू इतका उत्तम करारीर असलीस याची मला कल्पनादेखील नव्हती. सला यापुढे जी मिळकत होईल त्यातला अर्धा वांटो मी तुला वापुडं देत जाईन.”

गोवर्धनने ते मान्य केलं. परंतु काही दिवसांनी सोनार खरा हिशोब न ठेवून त्याला कमी पैसे देत असल्याचे गोवर्धनला कळले व त्याने ती नोकरी सोडून दुसरीकडे नाकरी करण्याचे ठरविले.

दुसऱ्या दिवशी तो गावभर फिरला आणि एका मूर्ती करणाऱ्याकडे ओळखून त्याने त्याच्याकडे नोकरी करण्याचे ठरविले. मूर्ती-काराने गोवर्धनकडे पाहूनच ती मुलगा हुशार असल्याचे ओळखले व काम खबर शिकेल असे समजून त्याला आपल्या पंढरी नोकरी दिली. मूर्तिकाराने एका नव्या देवळातल्या मूर्ती करण्याचे काम हाती घेतले होते. गोवर्धनला म्हणाला—“मी या मूर्ती तयार करून दिल्यावर देवळात त्याची प्राण-प्रतिष्ठा झाली की राजकन्येचा आजार बरा होईल असे राजाच्या पुरोहितांनी सांगितले आहे.

‘या सर्व मूर्ती मी तयार करून देतो’ गोवर्धन म्हणाला.

लहान नाडा मोठी बास वाटले म्हणाला—“तुला हे करता येईल असे वाटले होय? उद्यां संध्याकाळपर्यंत या सर्व मूर्ती तयार करून दाखवतोस का?”

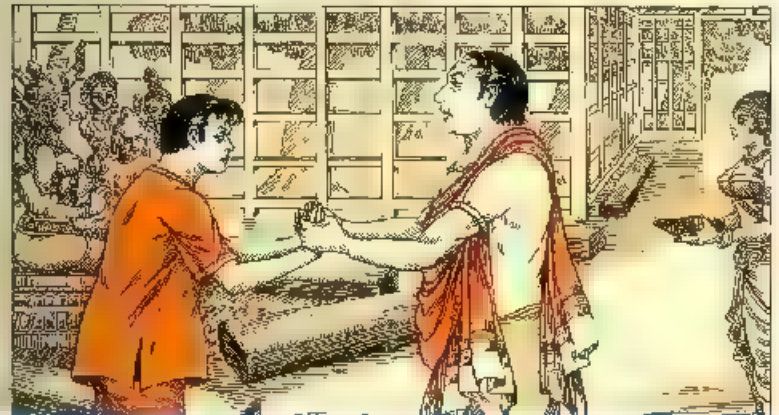
गोवर्धनने हुकार दिला व टाकी व हतोडा घेऊन मूर्ती गढायला बसला. इतक्यात बेकीची मूर्ती बोलू लागली—“मुला! तू सिद्धहस्त आहेस मी तुला एक बर देते. तू आपल्या टाकीत घेलेल्या माणसाच्या पायाला भोक केलेस तर ती मरुथ्य किंबंत होईल.” असे सांगून देवी पुन्हा मूर्ती होऊन गेली.

संध्याकाळी येऊन मूर्तिकाराने पाहिले सर्व मूर्ती तयार झाल्या होत्या. गोवर्धनला शाबासकी देत तो मूर्तिकार म्हणाला—

“मुला, तू सामान्य मनुष्य नसून मय किंवा विश्वकर्माच्या वंशातला कोणी असावास असे दिसते. तू माझ्याजवळच राहून काम कर. आपण जो फायदा होईल तो अर्धावर्धा वांटून घेऊ.”

गोवर्धन त्या गोष्टीस कदल झाला. ठरल्याप्रमाणे मूर्तीची प्राणप्रतिष्ठा सुपुढावर झाली परंतु राजकन्या बरी झाली नाही व तिचे प्राणोत्क्रमण झालं.

राजाला फार वाईट वाटले व रागपण आला. त्याने राजपुरोहिताला बोलावून विचारले—‘राजकन्येचे प्राणोत्क्रमण असे कसे झाले? तुम्ही सर्वांनी मला फंसविले होतं. देऊळ बांधण्याचा सल्ला ज्या कोणी दिला होता त्याला देहांत शिक्षा मी देतो.’

राजपुरोहित घाबळून गेला व म्हणाला-
“महाराज! मला वाटते की मूर्तिकाराने
श्री मूर्ती घडविली तिच्यात काही तरी दोष
रहून गेला अजणार त्याशिवाय असे होणे
शक्य नाही.”

राजाचे शिपाई प्रथम मूर्तिकाराला व
नंतर गोवर्धनाला घेऊन घेऊन आले. गोवर्धन
राजाला म्हणाला-“महाराज! या मूर्ती
मी तयार केल्या आहेत मूर्तिकाराने नक्के
या मूर्तीत कोणताही दोष नाही मला असे
वाटते आहे की राजकन्या अजून जिवंत असली
पाहिजे. मी त्यांना एकदां पहावे म्हणतो.”

राजाने गोवर्धनला राजकन्याचे प्रेत
ठेवले होते त्या खोलीत न्यायला सांगितले.

राजकन्येच्या पायाला हाकीन लहानसे भोंके
केले. सगळे राजकन्या जिवंत होऊन उभी
राहली गोवर्धन तिला घेऊन राजाकडे
आला.

राजाने गोवर्धनला राजासकी दिली
आणि मोठे इनाम देऊन त्याचा सत्कार केला.

अशा तऱ्हेने गोवर्धन एकाएकी श्रीमंत
झाला. या अवधीत तो एक तरुण युवकपण
झाला होता. आता आपण परत आपल्या
गावी जाऊन लीलाशी विवाह करावा असा
त्याने विचार केला. तो राजाने दिलेल्या
घोड्यावर बसून राजाने दिलेली सर्व वस्तु

व परितोषिके घेऊन आपल्या गावी निघाला.

गोवर्धन आपल्या गावाच्या जवळ येऊन
पोचला तेव्हा त्याला एक पांढरी इमारत
दिसली. पण त्या इमारतीला कोठे दारच
नव्हते. तो गाव सोडून गेला त्या वेळी तेथे
ही इमारतपण नव्हती. तो विचार करीत
उभा होता तेव्हा तो म्हातारी एकदम कोकून
तरी घेऊन दस्त म्हणून समोर उभी राहली
व म्हणाली-“ओहो, तूच का? अरे, तू तर
राजा झाला आहेस!”

“अहो बाजी! ही सर्व तुमची मेहेरबानी
होती म्हणून मला. यात तुमचा वाटापण
आहे.” असे म्हणत गोवर्धनने त्याच्या
ऐवढ्याचा सर्व साठा उचलून दाखविला.

काय दे गरज? परंतु बावात पोल्यावर तुला
आनंद वाटणार नाही कारण तुझे आईवडील
आल्याला कित्येक दिवस झाले. तू ज्या
मुलीला भेटायला म्हणून इतका दूर आलास
तो देखील वारली कारण तिच्या आई-
वडिलांनी तिच्या इच्छेविषयी तिचे लग्न
करण घ्यायचे ठरविले. तिन आत्महत्या
करण घेतो वेळी एक बिट्टी लिहून ठेवली
होती. त्या बिट्टीत या बागेत तिची समाधी
बांधायची असे तिन लिहून ठेवले होते. तिच्या
आईवडिलांनी तिला एका पेटीत ठेवत त्या
पेटीवर समाधी बांधली. हीच ती समाधी.”

म्हातारी म्हणाली.

“मी लीलाला पुन्हा जिवंत करतो पण
भाव जापने कसे? वाटच नाही जाणी!”
गोवर्धन म्हणाला.

म्हातारीने आपली काळी भितीवर
मांखी. त्याबरोबर भितीत एक भगदाड
पडले. आता एक पेटी होती ती उघडून
पाहिल्यावर लीला त्या पेटीत बोंबचा वेळा-
पूर्वीच झोपल्यासारखी दिसली. गोवर्धनने
टाकी घेऊन तिच्या पायाला भोक केल्या-
बरोबर ती उठून बसली. ती गोवर्धनकडे
चकित होऊन पाहू लागली.

“लीला! तू मला नाही ओळखणस का?
अग, मी गोवर्धन!” गोवर्धन, चकित होऊन

त्याच्याकडे पहात असलेल्या लीलाला
म्हणाला. गोवर्धनने हातातली टाकी फेकून
दिली.

“तू परत येतील याची मला खात्री
होती. मला आईवडिलांनी माझ्या इच्छे-
विषयी बळजबरीने माझं लग्न करून
देण्याचे ठरविले म्हणून मी आत्महत्या
दिसेन असे एक औषध खावले आणि
माझ्या जिवाला बुझावत झाल्याशिवाय
माझ्यावर समाधी बांधण्याची व्यवस्था
करविली. मी जिवंतच होत.” लीला
म्हणाली.

तुम्ही त्या इमारतीतून बाहेर आली. तुला
जवळ पाहून तुमच्या आईवडिलांना किती

आनंद होईल? म्हणून चल, त्यांना जाऊन भेटू या!" गोवर्धन म्हणाला

"मी परत आपल्या बरी जाणार नाही. आपण आपली कोठंतरी जाऊन राहू" लीला म्हणाली

'माझी टाकी समाधीत राहली आहे, ती मी घेऊन येतो.' असे म्हणत गोवर्धन समाधीजवळ गेला परंतु समाधीच्या भिंतीला पडलेले खिडार बुजलेले होते व भिंत जशीच्या तशी होती. आत जायला वाटच नव्हती. म्हातारीपण जवळपास कोठे बसली नाही आता आपली टाकी आपल्याला मिळणे शक्य नाही. असे गोवर्धनला वाटले. तो लीलाला घोड्यावर बसवून राजधानीकडे निघाला. गावात एक घर ठरवून त्यात शीश बुसाने आपला संसार करू लागली

येथवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला- "राजा! लीलाने जिवंत झाल्यावर आपल्या आईवडिलांना भेटायला का नकार दिला उत्तर माहीत असून तू दिले नाहीस तर त्याचा परिणाम तुला माहीतच आहे, तुझ्या

पत्नीवर लोळू लागतील"

ते ऐकून विक्रमावित्य म्हणाला- "लीला एक निश्चयी मुलमी होती. म्हणून व्हान-पणी सुद्धा आईवडिलांच्या इच्छेविरुद्ध त्यांच्या रागावण्याची भीती न बाळगता ती गोवर्धनच्या सुख दुःखात समभागी होण्याचा प्रयत्न करीत होती. त्याच्याशी लग्न व्हावे यासाठी तिने आत्महत्याचा अभिनय केला आणि आपल्या आईवडिलांना दुःखी केले. गोवर्धन तिच्या आईवडिलांहून जास्त भीमंत झाल्यावर ते, तिचे त्यांच्याशी लग्न करून घ्यायला तयार होतील हे तिला कळत होते परंतु तिला त्यांच्या संयतीची अगर पसंतीची गरज वास्तवी नाही. त्यांच्या दुःखी वनाला पुन्हा सुखी करण्याचा विचार देखील तिच्या मनात आला नाही. म्हणून तिने आपल्या बरी परत न जाण्याचा विचार केला

अशातच नेने राजाचे मौन भंग होताना वेताळ प्रवासह अदृश्य झाला आणि पुन्हा शाडूला जाऊन गोवर्धनू लागला. (कल्पित)

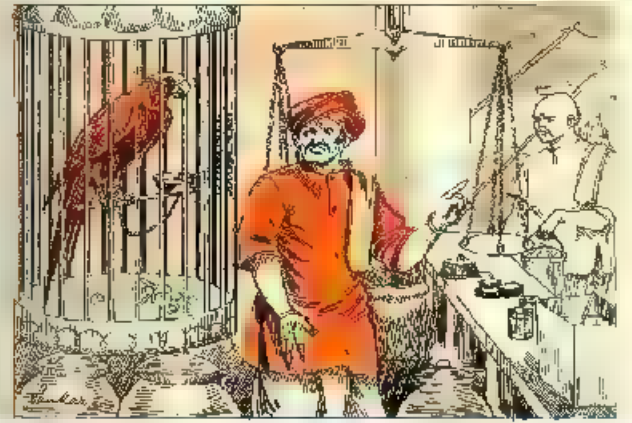
तल्याचा पोपट

एक वेल्शनमळ एम रुंबर पोपट होता तो तेन्नाच्या दुकानात लवोर पिज्जाचो टोपलेला जसे एक दिवशी दुकानात एक बॉकर आला त्याला पाहून पोपट भाला आणि पिज्जाचो बॉकर फक्तफक्त उड्या मारू लागला म्हणून पिज्जरा तुटून खातो वकता. तेन्नाचो हॅरी फुटनी आणि वारीबाजूला तेल पसरले

तेन्नाला पोपटाचा कार राम आभा स्थाने पोपटाच्या डोक्यावरची सर्वे खूब उपटून टाकली. त्यामुळे पोपटाकडे अकस्म पडल्यासारखे दिसू लागले म्हणून पोपटाचे रडून बाळन आपल्या घराबाही बीतायचे घोटून दिले आपल्या कानाबाईस तेन्नाला पळोताप त्रादु खालला दोन आठवड्यांनी एक टक्कल पडलेला मनुष्य तेल विकत घ्यायला दुकानात आला पोपट त्याला पाहून हँसू लागला.

"तू कार खूब दिवसोस को रे? असे काय रे झाले? काही तरी कारण असलेच पाहिजे की नाही तू अरे कारण सांगितले नाहीस तर तुला मी बंद करीन" कावक पोपटाचा म्हणाला

"मला वाटतं की या मापडाचा मालकपण कोणीतरी तेजीच असोवा कारण माझ्या डोक्यावर एकदेखील बॅस नाही" पोपट म्हणाला

सधामाधव

एका गावी रामदास आणि सोमदास नावाचे दोघ जीवस्य कटस्थ मित्र रहात असत. रामदास व्यापार करून मोठा धनी झाला होता. परंतु सोमदास देशाटन करून मोठा विद्वान व पंडित झाला. सोमदासाची मिळकत रामदासाच्या मानानं दशांश सुळा नव्हती. तरी देखील त्याच्या कुटुंबाला ती मिळकत पुरत असे. दोघांच्या मिळकतीत इतका फरक होता तरी दोघांच्या सैन्येत अंतर झाले नाही. सोमदासचे पांडित्य पाहून रामदास त्याची प्रशंसा करी आणि रामदासाचे व्यापारातील कौशल्य पाहून सोमदास त्याची प्रशंसा करी. अशा तऱ्हेने दोघे मित्र परस्परांच्या गुणांचे कौतुक करीत.

काही काळ लोटल्यावर रामदासाला एक मुलगा झाला आणि काही काळ लोटल्यावर सोमदासाला एक मुलगी झाली.

रामदासाच्या मुलाचे नाव माधव होते तर सोमदासाच्या मुलीचे नाव राधा होते. राधा जन्मल्यानंतर काही दिवसांनी सोमदासची बायको वारली. म्हणून रामदास व त्याची बायको त्या लहान मुलीला आपल्या घरी घेऊन घेऊन तिचे कोड-कौतुक करू लागली. लोकाना राधा रामदासाची मुलगी आहे असे वाटू लागले आणि राधाकामण रामदास व त्याची बायको तिचे आईवडील वाहेत असे वाटू लागले. काही काळ लोटल्यावर रामदासाच्या मनात एक विचार आला. श्रीमताचा व एका अधिक्षिप्त बापाचा मुलगा असल्यामुळे माधवचे लक्ष अभ्यासात नाही असे रामदासने पाहिले व मुलाकडे सोमदासकडे आणून ठेवले व म्हणाला— 'तु याला आपला मुलगा समजून आपल्या घरी ठेवून घे आणि याला शिकवून आपल्या सारखाच विद्वान कर'.

आपल्या मुलाची अदलाबदल करून घेतली राधा एका गरीब आईबापाची मुलगी असून ही एका श्रीमंत माणसाच्या घरात वाढली माधव हुशार होता तो एका श्रीमंत आईबापाचा मुलगा असूनही एका गरीब विद्वान माणसाच्या घरी राहून चांगला विद्याभ्यास करू लागला तो मोठा हुक लागला तमतसा सोमदासलाच आपले वडील मानू लागला आणि बापाला म्हणतारपी मदत करता यावी यासाठी कान शिकू लागला त्याने विद्याभ्यास सत लावून केल्यामुळे तो विद्वान होऊ लागला ते पाहून रामदास व त्याची बायको दोघांना आनंद झाला.

रामदास व सोमदास पाहिल्यापासूनच चांगले मित्र होते म्हणून दोघांचे धने जाणे फार होते. राधा व माधव यांचीपण चांगली मैत्री जमली होती आणि हळूहळू वयाबरोबर माधवच्या मनात राधाविषयी प्रेमाचा अंकुर रुजला व तो वाढू लागला.

परंतु राधाच्या मनात असा काही फरक झाला नाही ती एक श्रीमंत आईबापाची मुलगी असल्याबद्दलचा अभिमान भाव वाढत गेला. ती रामदासाबरोबर जेव्हा जेव्हा सोमदासाच्या घरी जाई तेव्हा तेव्हा ती आपल्या घरी परत जाण्याची वाई करी. सोमदास व माधव यांच्याबद्दल तिच्या मनात प्रेम होते परंतु त्यांची गरीबी पाहून तिला ती त्यांच्याहून मोठी आहे असे वाटे.

राधा व माधव बघाल आले तेव्हा रामदास व सोमदास दोघांनी त्यांना खरी वस्तुस्थिति सांगून दोघांचा विवाह करून घ्यावे ठरविले.

सोमदासने माधवला विचारले—“माधव, राधा तुला पसंत आहे का? तिच्याबरोबर तुझा लग्न करून दिले खर तू तयार होशील का? तुला काय वाटते?”

“मी राधासिवाय भाणशी कोणाशी लग्न करायचे नाही असे केव्हांच मनाशी ठरविले आहे, बाबा! माधव सोमनाथला म्हणाला

रामदासने पण तोंड प्रश्न राधाला विचारला म्हणाला “मुली! तुझे लग्न करून घावे, म्हणतो. माधवशी तुझे लग्न करून दिले तर तुला आवडेल का?”

‘माधव चांगला आहे, बाबा! परंतु ते गरीब लोक आहेत, नाही का?’ राधा म्हणाली

राधाच्या शेंडाचे ते वाक्य ऐकून रामदास चकितच झाला. ती राधाला म्हणाला—

आहे असे तुला कोणी सांगितले? माझ्या सर्व ऐकण्याला तोंड तर वारस आहे ती माझाच मुलगा आहे तू सोमदासाची मुलगी आहेस. तुझी आई लहानपणी वारली, म्हणून तुला आम्ही आपल्या भरी आपणू ठेवली. माधव श्रीमंत घरात वाढला तर बिघडून जाईल म्हणून त्याला लहानपणीच बिष्टाभ्यसासाठी सोमदासाच्या घरी मी नेऊन ठेवला. आता तो शिकून विद्वान झाला आहे म्हणून तू त्याच्याशी लग्नाला तयार झाले पाहिजे”

रामदास म्हणाला ते ऐकून राधाच्या डोक्यात प्रकाश पडला. ती, आपण किसी मूर्खपणाने आपल्या बडिलांचा अपमान केला याबद्दल मनातल्या मनात पश्चात्ताप करू लागली.

त्यानंतर दशासमयी राधा व माधव यांचा विवाह एका सुमूर्तवार झाला. दोघांचा संसार सुखाचा झाला.

राधाच्या शेंडाचे ते वाक्य ऐकून रामदास चकितच झाला. ती राधाला म्हणाला—

अशक्त 'अ'

एका गावी एक ब्राह्मण रत्नात असे त्याचा एक मुलगा होता. मुलाचे नाव विद्याधर होते. ती शाळेत जाऊ लागला, पण फटीवर लिहिलेल्या 'अ, आ' अक्षरांपरीकडे त्याची मजल गेली नाही. मोठेपणी त्याचे लग्न झाले. दिवाळीला तो सासुरवाडीला गेला तो सासुरवाडीच्या बाधी पोचला तेव्हा त्याच्या सासऱ्याला कोणत्या तरी कामासाठी कुठल्या एका गावाला जावे लागले. रवानी तेथून पण तिहून बळविले की कसा बायला थोडा जमीन होणार आहे. जमूक दिवशी परत येईल

सासूने पड वाचून वाकवायला जाई बापूंना सांगितले. रामूने चिड्डी हातात घेतली त्याला पड वाचता येईना. ती आपल्या पूर्वपणाबद्दल फार दुःखी होऊन राहू सलाला बावपाला रवत असलेला पाहून घरच्या सर्व मंडळींना घाटले की पत्रांत काहीतरी वाईट बातमी आहे आणि सर्व मंडळी राहू जावली. सर्वांच्या रडण्याचा आवाज ऐकून जेजार पात्रारची मंडळी घाबली. एकावे पड वाचले व म्हणाला—“अहो या पड्यात तशी काही वाईट बातमी तर दिसत नाही. शास्त्रीमुनांनी परवांपर्यंत परत येईल असे निहिले आहे मग तुम्ही कां रडता आहो?”

“मी शिकत असताना 'अ' फार थोडा होता म्हणून मला तो सहज वाचता येत होता. तो साक्ष्य चांगल्या ओळखीचा आहे. परंतु या चिड्डीत तो असा अशक्त का झाला आहे, कळत नाही, म्हणून मी रडत होतो” रामू म्हणाला

तेव्हा सासूला कळले की तिच्या बावपाला लिहिताकडता येत नाही

राधाच्या शेंडाचे ते वाक्य ऐकून रामदास चकितच झाला. ती राधाला म्हणाला—

होतकर

नाचें देसात एक श्रीमंत मनुष्य रहात असे.

त्याला दोन मुलगे होते. समुद्रात एक लहानसे बेट होते, ते त्या श्रीमंत माणसाच्या मात्कीचे होते. ते बेट मासे धरण्याच्या धंद्याला फार सोयीचे होते. त्या श्रीमंताचे दोघे मुलगे त्या बेटावर मासे धरायला जात असत. म्हणून त्या श्रीमंत गृहस्थाने एक घर बांधून ठेवले होते.

दोघा भावंडांपैकी मोठा दोघा गंभीर स्वभावाचा होता. कोणतीही तो मनमोकळेपणाने बोलत नसे. दुसरा धाकटा अगदी त्याच्या उलट होता. नेहमी धाडसाची कामे करणारा त्याचे पाऊल पुढे असे. कधी कधी त्याच्या वाडतीपणामुळे मुक्तसाक्ष्य झोई, परंतु तो होतकर होता व तो स्वतःला तला समजे देखील.

तो श्रीमंत मनुष्य वारल्यावर त्याच्या सर्व संपत्तीबरोबर दोघा भावंडांचा त्या

बेटावर अधिकार झाला. दोघांनी आपाची इस्टेट वांटून घेतली नाही. दोघे भाऊ जवळपास बेटावर निघून आले, मासे धरण्याचे काम करीत आणि पावसाळा आला की घरी येऊन रहात. हिवाळ्यात त्या बेटावर खूब येऊन राहतात असे ऐकतात होते. पण कधी कोणी त्यांना प्रत्यक्ष पाहिले नव्हते. ते मनुष्यांना कधी भेटत नसत. कारण मनुष्य त्यांना भीत असत.

एक वर्षी दोघे भाऊ त्या बेटावर दर वर्षीप्रमाणे मासे धरामला गेले आणि परत येते वेळी रसाचे काही सामान बेटावरच राहून गेले. ते सामान घेऊन येण्यासाठी दोघे भाऊ काही पिथसानी त्या बेटावर आले. ते सामान आपल्या नांवावर घालून निघतार होते तेवढ्यात दूरपास झाला

मोठा भाऊ धाकट्या भावाला म्हणाला - "आपण राजभर त्या बेटावर काढून उधां

वाहे

"छे, आपण कोठून वेणार वाढण? नव आपण आपांचे निधू." धाकटा भाऊ म्हणाला

"मी अगदी दसलो आहे दुवा! मला नाही संपणार नाव बळवून नेणे. मी सांगतो ते ऐक. अशी धाई करू नकोस" मोठा म्हणाला

दोघे भाऊ राजभर त्या बेटावर राहाले. मकळी उठल्यावर धाकट्या भावाला मोठा भाऊ कोठे विसेना. त्याची नाच सुद्धा त्याला कोठे दिसली नाही. परंतु खाण्यापिण्याचे सर्व सामान, एक बंदूक आणि इतर काही वस्तू होत्या

मोठा भाऊ संध्याकाळपर्यंत, कोठे गेला असल्यास परतेल असा विचार करून धाकट्या भावाने सैराफ करून पोटभर खाऊन पिऊन घेतले. दिवसामागून दिवस आणि कित्येक आठवडे लोटले तरी मोठा भाऊ परतला नाही. बायल्या धाकट्याची जमीन आणि वडिलांचित इस्टेट बळकावाण्याच्या हेतून मोठ्या भावाने ही सर्व लबाडी केली असावी, अशी धांका धाकट्या भावाच्या मनात आली आणि तेथे खरे ठरले. मोठ्या भावाने घरी पोचल्यावर आपली नाच पाण्यात बुडवून टाकली आणि धाकटा भाऊ पाण्यात बुडून मरण पावला. त्याला धाकट्याचा त्याने पुष्कळ प्रयत्न केला, पण तो फुकट गेला, असे मावक्यांना सांगितले.

परंतु बाकट्या भावाचा धीर काचला नाही. त्याने लाकडे व बोणशी जमा करून त्यांची एक जुजबी नाव तयार केली आणि त्या नावेत बसून नावे चरायला जाऊ लागला. बंदुकीने तो मधून पक्ष्याची शिकार करी. अशा तऱ्हेने त्याला घोट भरण्याची चिंता राहिली नाही. असेच काही दिवस भोटेले

हिरवाळा झाला. बाकट्या भावाने विचार केला की जुने लोक येथे या हिरवाळ्यात जाले तर त्यांच्या बंगदीत वेळ मजेल जाईल.

एक दिवशी त्याला समुद्रातून बाघांचा चोड आवाज ऐकू आला. त्याला धुक धुक्याचा उजेडपण दिसला. तशी नाव

मळते. त्याची सिंग चौकोनी होती आणि ती रेशमी कापडाची होती. गळवटात सर्व खुजे होते आणि त्यांच्या अंगावर सर्व निळे कपडे होते. सुकाणूचवळ एक तरुण स्त्री नव्या नवऱ्या मुलीसारखी सजून उभी होती. विसायला ती एकाद्या महाराणीसारखी दिसत होती. ती खुबी मळली, सामान्य स्त्रियांच्या उंचीची होती. त्या स्त्रीसारखी सुंदर स्त्री बाकट्या भावाने पूर्वी कधी पाहिली नव्हती. कुजांच्या जातीतली ती नव्हतीच.

बेटाकडे नाव येत असलेली पाहून बाकटा भाऊ पळत जायत्या घरात गेला आणि बंदूक घेऊन माळपावर जाऊन खाली काय काय होत आहे हे पहात पडून राहला.

बोड्या वेळाने सर्व खुजे त्या घरात आले. पुष्कळ खुजे होते ते त्यांनी सर्व घर खूप सजविले. आता ते एखाद्या राज-बाडपादाराचे विसू लागले. जिकडे पहावे विकडे तोम्या चांबीची भांडी होती. ते सर्व पाहून बाकटा भाऊ चकितच झाला.

सर्व कुजांनी मिळून जेवून बसले व ते स्वानंतर नाचू लागले. फक्त नवरी मुलगी एका बाजूला बागेरल्यासारखी बसून होती. कुजा नवऱ्या मुलाने तिला नाचायला बोलाविले. पण तिने त्याचा हात शिटकारून त्याला दूर ठकलले.

बांधून ठेवली आणि घरात उभा राहून गंमत पाहू लागला. बोडा वेळ गंमत पहात उभा राहल्यावर त्याने बंदुकीचा एक बार उडविला. तो आवाज ऐकून सर्व खुजे पावरून घराबाहेर पडले. त्यांची नाव बांधलेली होती. ती पाहून व जाता समुद्रात पळून जायला नाही हे बोटखून ते डोंगरात घाट कुटेल तिकडे पळून गेले.

घरात जाता फक्त ती नवरी मुलगी आणि सोन्या चांबीची भांडी काय ती उरली. नवऱ्या मुलीने त्याला, तिच्यावर आलेल्या प्रसंगाचे वर्णन करून सांगितले. ती लहान असतानाच तिला हे खुजे पळवून घेऊन

येथे होते. त्यांनीच तिला बाडविले व ती लहानाची मोठी झाली. तिला वुसरा कोणताही नास झाला नाही, पण तिला हे खुजे मुलीच आनंदत नसत. एक कुजा तिच्याशी लग्न करून घेण्यासाठी तिला नास देऊ लागला. तेव्हापासून तिला आपल्या जिवाचा मोट आला आणि त्या कुजांच्याविषयी तिच्या मनात घुना उत्पन्न झाली.

त्या नवऱ्या मुलीचे नाव गाव आणि आईवडिलांचे नाव ऐकून बाकट्या भावाला ती त्याची दुरची नातलग्न असल्याचे कळले. “ही किती मायबान आहे! पात काही झाला आहे का?”

स्वानंतर ती बोध कुजांच्या गळवटात बसून समुद्र पार करून जायत्या गावी येऊन

पोचली आणि लहान करून आनंदाने राहू लागली

आपल्या धाकट्या भावाला एकाएकी श्रीमंती जालेली कळल्यावर व त्याचे वैभव पाहून मोठ्या भावाला, ते सर्व वैभव खुर्जाकडून मिळाले असावे असे जाटले हिवाळ्यात खुर्जे त्या बंटावर येऊन राहताना हे त्याने ऐकले पण होते. म्हणून दुसऱ्या वर्षी हिवाळा सुरू व्हायच्या आधी मोठा भाऊ बंटावर जाऊन राहण्यासाठी निघाला. बंटावर पोचल्यावर त्याला खुर्जाचे विचित्र व भयंकर आवाज ऐकू येऊ लागले. त्याला समजात दिव्ये दिसले तो पावरून आपल्या घरात जाऊन बसला

या खेपेस समुद्रातून जे खुर्जे आले ते दुसऱ्याच एका जातीचे होते हे दिसायला लठ्ठ होते आणि त्यांच्या अंगात कातड्याचे कपडे होते. हे नावेतून आले नव्हते पोहोत जाले होते. त्यांना घरात येतांना पाहून मोठा भाऊ माळघावर जाऊन लपून बसला. एक खुर्जा चुलीजवळ जाऊन

विस्तवात खुर्जांनी मोठी लाकट घातली त्यामुळे घरात घुरच घुर झाला. मोठ्या भावाला पळून जावेसे वाटले पण तो अगमने लठ्ठ होता, म्हणून झिडकीतून पळून जाता वेदता तो पावरून जाऊन मोठ्याने ओरडला, पण त्या खुर्जांच्या गोंगाटामुळे त्याचा आवाज कोणाला ऐकूच आला नाही

उज्याडण्यापूर्वी सर्व खुर्जे त्या घरातून निघून गेले. तो घराबाहेर आला आणि कसाबसा आपल्या घरी पोचला पण त्याचे ओने फिरले होते. यथून यथून तो मोठ्याने ओरडे. मरण धेण्यापूर्वी त्याचा वेडेपणा कमी झाला. त्या बंटावर त्याला जे कष्ट सहन करावे लागले त्याचे वर्णन आपल्या घरच्या लोकांना सांगितल्यानंतरच त्याला मरण आले.

त्यानंतर त्या बंटावर जाण्याचे वाडस कधी कोणी केले नाही एका मोठ्या वादळात ते बंट पाण्यात बुडले.

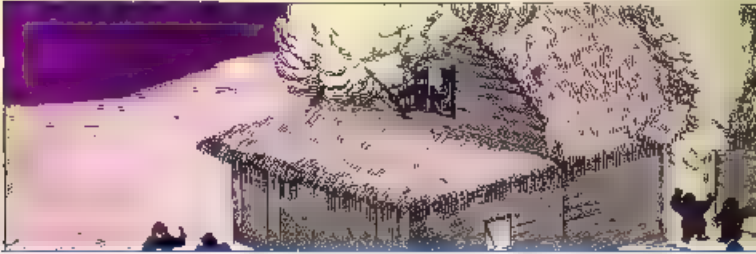
अलीबाबा आणि चालीस चोर

फार पूर्वी इराण देशात एका गावी अलीबाबा व कासिम नावाचे दोघे भाऊ रहात असत. त्यांचे आईवडील गरीब होते. त्यांच्याकडे स्वतःचा जमीनजुमला वगैरे काही एक नव्हते. म्हणून सकाळची काळजी संध्याकाळी आणि संध्याकाळची काळजी सकाळी करावी लागे आईवडील वारल्यावर कासिमने एका म्हातारीच्या मदतीने एका श्रीमंताच्या मुलीशी लग्न करून घेतले त्याने एक दुकान काढले त्याचा संसार सुचाने चालू लागला. त्याला कसलीच फिकीर उरली नाही

धाकटा भाऊ अलीबाबा लाकडे फोडी आणि त्यावर त्याचा उदर निर्वाह चाले त्याची बायको एका परित्राची मुलगी होती. नवरा बायको काटकसरीने रहात. अलीबाबाने थोडे पैसे बांचवून पहिल्याने एक गाढव विकत घेतले. नंतर दुसरे व त्यानंतर

तिसरे अशी तीन गाढवे त्याच्याकडे जाली तो तिन्ही गाढवांना जंगलात घेऊन जाई व लाकडे तोडून गाढवांच्या शाटीवर चालून बाजारात जाऊन विक्री अशात हेने त्याला मुद्दा पोटपाण्याची फिकीर उरली नाही. आपल्या मोठ्या भावा इतका पैसा अडका त्याच्याजवळ तसल्या तरी तो हे त्याची बायको सुखासमाधानाने रहात. तशी अलीबाबाची बायको स्वभावात संधी होती, पण घरकामात हुशार होती अलीबाबाला मुले वाढले जाली. ती सर्व लाकडे तोडून विकण्याचाच धंदा करित व त्यात जेवढी मिळकत होई तेवढ्यावर त्याचा सर्व कौटुंबिक खर्च भागे.

एक दिवशी अलीबाबा नित्याप्रमाणे आपली गाढवे घेऊन वाट रानात लाकडे तोडून आणायला गेला. गाढवे रानात भरत होती आणि अलीबाबा शाडावर चालून लाकडे तोडीत

होता. अमानक त्याला दुरुन घोड्यांच्या टापांचा आवाज ऐकू आला त्याने झाडावर थोडे उंच चढून कोण येत आहे हे पाहिले त्याला बुरबुर छान दिसत होते.

घोड्या वेळाने तो ज्या झाडावर चढला होता तेथून थोड्याच अंतरावर काही घोडेस्वार आलेले त्याला दिसले. त्यांच्या हातात धस्त्रास्त्रे होती व घोड्यांच्या पाठीवर कसल्या तरी पिशव्या होत्या त्यांच्या आगण्यालून ते खोर असावेत हे अलीबाबाने ओळखले

त्यांच्या सरदाराने खूप केल्याबरोबर सर्व घोड्यावरून खाली उतरले घोड्यांना बाणा वेळून झाडाच्या बुंगाला बांधून ठेवले

वेळून आपल्या सरदाराच्या पाठीमागून चालू लागले. अलीबाबाने सोजून पाहिले ते बरोबर चाळीस जण होते.

अलीबाबा ज्या झाडावर चढला होता ते एका म्हानशा टेकडीवर होते. तेथून थोड्या अंतरावर एका खडकाजवळ ते खोर येऊन थांबले खोरांच्या सरदाराने त्या खडकाजवळ जाऊन "तिळा तिळा! दार उघड!" म्हटल्याबरोबर तो खडक दार उघडविले तसा बाजूला झाला. सर्व खोर आत गेल्यावर त्यांचा सरदार आत गेला आणि आत गेल्यावर म्हणाला-

"तिळा तिळा! दार बंद कर." लगेच तो दगड जागच्या जागी येऊन बसला

अलीबाबा अकित होऊन डोळे फाड-फाडून ते दृश्य पहात होता त्याने केवाचा धावा केला की देवा यांची नजर माझ्यावर पडू वेळ नकोस तो झाडावर पानांच्या आड लपून बसून राहला, बाहेर मात्र चरतां चरतां मधून मधून रेंवत होती. या गाड्यांमुळे आपला जीव धोक्यात पडतो की काय याची त्याला भीती वाटत होती

थोड्या वेळाने एक कर्कश आवाज झाला आणि पुन्हा तो खडक बाजूला सरकून दार उघडले गेले चाळीस खोर रिकाम्या पिशव्या घेऊन बाहेर आले आणि

खोरांचा सरदार "तिळा तिळा! दार बंद कर" म्हणाला आणि दार बंद झाले

अलीबाबा बराच वेळ, खोर पुन्हा परत तर येणार नाहीत ना, असा विचार करून झाडावरच बसून राहला सर्व खोर वृष्टी आड झाल्यावर तो झाडावरून खाली उतरला भीतभीतच तो त्या खडकाजवळ गेला. त्याने तो खडक जवळून लक्षपूर्वक पाहिला. त्याला कोठे चोर किंवा तेग दिसली नाही जग त्याला खोरांच्या हर-हाराने म्हुटलेला संज भाटवला. आपण तो मंत्र म्हुटला तर दार उघडेल का, त्याच्या मनात एक धांका आली आपण दार उघडल्यावर आत जायचे का? बाहेर गुहा तयार करण्यात आली होती. फर्फी

गाडवे ओरवून गडबड तर करण्यात नाहीत ना? कोणी आपल्याला आत जाताना पाहिले तर? असे अनेक विचार त्याच्या मनात येऊ लागले

हळू हळू त्याची भीती नाहीशी झाली. त्याने धीर करून एकदा त्या खडकाकडे पाहिले आणि "तिळा, तिळा दार उघड" म्हणाला. त्याने भीतभीत हळूच ते म्हुटले होते. तरी पण दार उघडलेले पाहून त्याला आनंद झाला आणि आत काय आहे हे पाहण्यासाठी त्याच्या मनात उत्साह बाबला.

त्याला आत काळोख असेलसे वाटले पण आत बरीच मोठी उबडी जागा होती व उजळ पण होता अंगार पीलवून ती गुहा तयार करण्यात आली होती. फर्फी

आज तुळतुळीत होती आणि छपरतून खाली उजेड येत होता. अलीबाबाने देवाचे नाव घेऊन आत पाऊल टाकले. भिंतीला टेकून किंवा हांगून पुष्कळ मूल्यवान वस्तू ठेवलेल्या होत्या. रेशमी, मसूमली जरीचे कपडे सोन्या व चांदीच्या विटांनी आणि सोन्याच्या नाण्यांनी मूढा भरगच्च भरलेली होती. याशिवाय रत्नांचे आणि मोत्यांचे ढीग पडलेले होते. कोठे पाऊल ठेवायला मुळां वागा उरली तव्हती.

अलीबाबाने आयुष्य भरत कधी सोन्याचे नाणे झोळ्याची पाहिले नव्हते आणि गृहेत सांठ्याच्या नाण्यांचे ढीगच्या ढीग होते. एवढी संपत्ती यथे पिढ्यान् पिढ्या कोणी तरी जमा करून ठेवलेली असावी ही

चोरांच्या किती पिढ्या यथे गेल्या असतील कोणास ठाऊक? सर्वच द्रव्य नकित, यथे करून सोडणारे होते.

त्याने मनात विचार केला- 'अरे मूर्खा, अलीबाबा! तुझं भाग्य तुझ्यासमोर हात जोडून उभं आहे, जास्त विचार करीन उभा राहू नकोस आलेली संधी गेली की गेली, पुन्हा परत येणार नाही! नशीब उघडलं आहे तर आनंदाने जितके उपभोगता येईल तितके उपभोगून घे.'"

असा विचार करून अलीबाबाने, बरोबर खाण्या-पिण्याचे सामान ठेवायला आणलेली पिशवी व चोरांच्या गृहेत सापडलेल्या

साठ्याची नाणी भरून घेता आली तेवढी भरून घेतली व गाढवांच्या पाठीवर टाकून त्या पिशव्यांवर कांकडे रचून ठेवली. नंतर मात्र म्हणून खडकाचे दार बंद केले आणि आपल्या घराची वाट धरली.

तो घरी पोचला तेव्हा घराचे दार बंद होते आणि दाराला आतून कडी लावून घेतलेली होती. त्याने आपल्या घराचा दरवाजा नव म्हटल्यावर उघडतो का पाहण्यासाठी "तिळा तिळा दार उघड" असे म्हटलं मात्र आणि दार उघडलं की! त्याने घराच्या आकारात गाढवे हाकून नेली आणि 'तिळा तिळा दार बंद कर म्हटल्याबरोबर दार बंद झालं आणि दाराची कडी लागली.

अलीबाबा गाढवांच्या पाठीवरच्या पिशव्या काढून ठेवीत होता तितक्यात त्याची बायको जागी होऊन आली आणि विचारू लागली- "अहो! मी दार आतून बंद करून कडी लावून घेतली होती मग दार कोणं उघडलं?"

अलीबाबा बायकोच्या प्रस्नाचे उत्तर देत बसला नाही. तिला शपथ वसायला खुणने सांगून आनंदाच्या भरत त्या पिशव्या दाखवीत म्हणाला- "अल्लाने आपल्याला या पिशव्या दिल्या आहेत, या आपण

आत नंऊन सुरक्षित कोठं तरी लपवून ठेवू या चल दरवाजा कोणी उघडला हा काय प्रश्न झाला?"

अलीबाबाच्या बायकोने पिशव्यांच्या शेप्या सोडून पाहल्या, तिळा वास्त होते की तांब्याची नाणी असावीत पण सर्व सोन्याची नाणी होती आपला नवरा चोरांच्या टोळीवर सामील झाला नाही ना? सर्व पिशव्या आत नीट पोचल्यावर शोके आणि छाली बडवून ती रडू लागली- "तुम्ही हे काय आरंभिले आहे? आपण फांसावर चढलो तर मुलांकडे कोण पाहणार? चोरीचा माल तुम्ही घेऊन आला आहे! आपल्याला नाही पचणार तो! आपल्याला

नकोही पापाची कमाई! आपली ही मीठ भाकर परवडली!

अलीबाबाला राग आला म्हणाला 'तुझे डोकें फिरले आहे, कोणाला आणि का फांशी होणार तू? जमीन कां कोकं कोडून घेतस?'

'हे पापाचे धन आपल्याला नको कोठे तरी फेकून या, तुम्हांला पुण्य लागेल!'

असे म्हणत ती पुन्हा रडू लागली

'गप्प बसलील का अरा! बायकाचे डोकेंच विविध! नशा विचार करतील तर ना? तुला काय वाटले, मी हे सोरून आणलं सगळं? आज सकाळी अल्लाने आपल्यावर घेवड्याची केेली त्याने आभार

भरत आणि पाहिलान या पिअव्या रिक्त्या करून घेऊन ते नंतर मी सर्व काही तुला नीट समजावून सांगतो.' अलीबाबा बायकोची समजूत घालीत म्हणाला

नंतर अलीबाबाने एक मोठी चटई घातली आणि तिच्यावर सर्व पिअव्या रिक्त्या केल्या. सौन्याची चमक पाहून डोळे धिपून जात होते दोघांचे अलीबाबानं नंतर थोडक्यात इतके सोने त्याला कसे मिळाले हे सांगितलं

नंतर कोडे अलीबाबाच्या बायकोची भीती पार उडून गेली तिने मन पूर्वक देवाचे आभार मानलं आणि दोनार एक एक करून भोजू लागली

अलीबाबा हसू लागला म्हणाला-'अग वेड! तू असे किती वेळ मोजत वसणार? सैपाक घरात एक खड्डा खणून पुष्कळ ठेवू यां शेजारपणारांच्या सोकांना कळलं तर त्यांच्या पोटांत वाळू उभा राहील आणि त्यांच्या सोडी राजाच्या अधिकाऱ्यांना कळलं तर जीवन धोक्यात पडेल.'

अलीबाबाची बायको म्हणाली-'हू आपण ताचडीत वजन करून मोजलं तरी पाहिजेत नाहीतर आपल्याने मापले तरी पाहिजेत नाहीतर आपल्याजवळ किती धन आहे हे कसे कळलं? मी शेजारी वड्ढीकड जाऊन माप घेऊन घेते व सर्व सोने मापलं

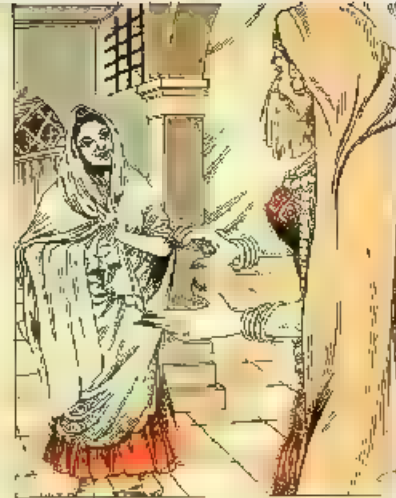
ठवा' असे सांगून ती निघाली.

अलीबाबाला बायकोचा हा सर्व सुळेपणा वाटला. पण त्याचे नवीन उघडले त्या दिवशी बायकोची तेवढी इच्छा पुरी होऊ देण्याचे त्याने मनाशी ठरविले म्हणून म्हणाला-'लवकर कर काय ते, पण लक्षात ठेव ही गोष्ट या कानाची त्या कानाला कळता काय नाथ!'

अलीबाबाची बायको आपल्या दिराच्या घरी गेली आणि कासिमच्या बायकोला जागी करून म्हणाली-'बघो वड्ढी! तुमच्या घरचे ते लाकडी माप आहे ना, ते देता का फांझा-वेळ, मी जातां परत घऊन येते'

कासिमची बायको घसेंखोर होती ती कधी आपल्या वाकड्या दिराच्या घरी गेली नाही की त्याच्या बायकोशी लोंड उघडून बोलली देखील नाही जावेने माप मागितलेले ऐकून तिला फार आश्चर्य वाटले यांच्या घरात इतके धान्य कोटून व कसे काय आले असेल? पोटभर सायला मिळत नाही आणि इतके धान्य कोटून आलं? तिने जावेला विचारले-'लहान माप देऊ की मीठे?'

'लहानच द्या!' अलीबाबाची बायको म्हणाली.

कासिमची बायको काहीतरी विचार करीत घरात गेली. एका मापाच्या बुडाला तिने धोडा डिक लावून ठेवला आणि ते माप वाणून जावेला दिले.

घरी जाऊन अलीबाबाच्या बायकोने दोनार मापात भोजून प्रत्येक मापाला एक याप्रमाणे त्रिलोपर डब्या खुणा करून ठेवल्या. त्याच वेळी अलीबाबा सैपाकघरात खड्डा खणून तेथे आला तेव्हा त्याची बायको जावकडून ओगललेले माप परत घायला गेली मापच्या बुडाला एक दोनार चिकटलेला होता, पण तिला ते कळले नाही

'काम संपल्याबरोबर परत सायला आले! कारण पन्ना कधी लागलं तर

तुमच्याकडे मागायला यावं लागेल ना?" भोळसटपणानं अलीबाबाची बायको जावेली म्हणाली

अलीबाबाची बायको निघून गेल्याबरोबर कासिमच्या बायकोने बुडाला चिकटलेला दीनार पाहिला. तिला वाटले होते तसे धान्याचे दाणें चिकटलेलं नव्हतं. त्याऐवजी सोन्याचे माणं चिकटलेलं होतं. ते पाहून कासिमच्या बायकोच्या सवें अंगाचा तिल पापड झाला. आजपर्यंत ती आपल्या बीभत्ती-पुढे अलीबाबा व त्याच्या बराचकोला मुळीच मानीत नसे. पदापदी त्याचा अपमान करी परंतु आता अलीबाबा मापाने सोन्याची नाणी शोजतो म्हणजे तो फारच मोठा श्रीमंत झाला असला पाहिजे. त्याच्यासमोर आपण गरीब ठरलो. आता आपली मान खाली होणार रागाचे कारण हेच होतं. "या भिकारड्यांना मापाने मापण्यालायक सोने कोठून बरं मिळालं असेल?" ती मनात विचार करू लागली.

तिचा नवरा दुकानातून परत आला नव्हता तो परत येईपर्यंत, तिला धीर

बोलावून घेतले

कासिम आल्याबरोबर त्याची बायको नागिणीसारखी फूफार सोडीत नवऱ्याला तोंडाला आले ते बोलू लागली, जणुकाही त्याने काहीतरी मोठी चूक केली होती. तो धरी आल्यावर दोन मिनिटे टेकलावेसील मळता, फणकान्यात ती रवाळा सोम्याचे नाणें बोटाने बाजवीत म्हणाली-"पाहिलेत, हा दीनार तुमच्या बघुराजांच्या घरातला आहे. तुम्हांला आहे कोठे अक्कल? तुम्हांला आपल्याकडे एक बुकान आहे आणि भावाकडे फक्त दोन गाडबे आहेत असे वाटले लाकडे फोडून पोट बरणाऱ्या माणसाकडे सोन्याची हतकी नाणी कोठून कशी काय आली. कधी विचार तरी आला का मनात सुमच्या? सोन्याची नाणी मोजायला त्यांना वेळ पुरत नाही, म्हणून ते मापाने मोजतात तुम्ही आयुष्यभर अन्नाच्या नाबटं होके फोडून घेतलेत तरी एवढे पैसे तुम्हांला आयुष्यभरात मिळणार नाहीत (चाळू)

पापाचे वाटेकरी

एका गावी एका श्रीमंत माणसाने एक फार मोठं घर बांधलं. त्या गावात परमानंद नावाचे ज्योतिषी होते. त्यांच्या सांगण्याप्रमाणे गृहप्रवेशासाठी मुहूर्त घेतला. गृहप्रवेशापूर्वी ज्योतिषीबुवांना मांजर पिल्लांबरोबर एका ओटधावरून दुसऱ्या ओटधावर उडी मारताना दिसले ते पाहून लोभी ज्योतिष्याच्या मनात एक विचार आला. घराच्या मालकाकडून काही पैसे उकळता आले तर पहावे त्याप्रमाणे तो त्या श्रीमंत माणसाला म्हणाला "यजमान! पाहिलेत ना ते मांजर? अपघातून झाला आता तुम्ही मुहूर्त पुढे ढकलावा यातच हित आहे. एक शांत केल्याशिवाय मुहूर्त ठरविणेंवेसील धोक्याचे आहे

"तुमही शांत केल्याने भांगल की यज्ञ होम वगैरे काही कराय लागणार?" श्रीमंत मनुष्य विचार लागला

"मी सर्व सांगतो, कायकाय करायचे ते" असे सांगून परमानंद ज्योतिष्याने संस्कृत भाषेत लिहिलेला एक मोठा ग्रंथ काढला आणि त्याची पाने उलटून पालटून काही बाबल्यासारखे दाखवून म्हणाला-"मांजर ओलांडून गेले आणि बरोबर पिल्ले होती, याचा अर्थ या घरात अनेक भुते आहेत. त्या भुतांना पळवून लावायला "बज्रशुठ" नावाचा यज्ञ केला पाहिजे आणि एक सोन्याचे मांजर तयार करवून मंत्रवेत्ता ब्राह्मण पाहून त्याला दान केले पाहिजे"

"ठीक, मग तसेच करू या. तुमच्याहून मांगला दुसरा मंत्रवेत्ता कोठून मिळणार? तुमच्या हातूनच होऊ या हा यज्ञ आणि दानपत्र तुम्हीच द्या." घराचा मालक म्हणाला.

गृहप्रवेशासाठी मुहूर्त ठरविण्यात आला आणि त्याच दिवशी बोळा आजी "बज्रशुठ"

यज्ञासाठी मुहुर्त घरण्यात आला त्यावेळी काही वेदपाठी ब्राह्मण बोलावण्यात आले. त्यात कृष्णभट नावाचा एक उत्तम यज्ञवेत्ता ब्राह्मणपण हाता त्याने आल्याबरोबर परमानंदाला विचारले—“काय रे मांजराबा हा अपसकुन आणि भुतांशेताबरोबर हा वज्र-शुठ यज्ञ हो काय भानगड आहे? आपण कोठ असे काही वाचल्याचे अथवा ऐकल्याचे आढवत नाही बुवा म्हणून विचारतो”

परमानंद म्हणाला—“तू गप्प बस! ही सर्व तयारी सर्व गोष्टींचा विचार करूनच करण्यात आली आहे”

कृष्णभट काही बोलला नाही शांतपणे सर्व गमत पहात होता यज्ञ संपला आणि

मिळाले गृह प्रवेशाचा सर्व विधी संपला आणि सर्व बरी निघाले तेव्हा कृष्णभटाने परमानंदाला विचारले—“काय रे, तु माझ्या शकिते समाधान केले नाहीस?”

परमानंद म्हणाला—अरे यात शंक करण्यासारखे काय आहे? यज्ञाभ्यासांनी दान केले आणि मी ते घेतले हें सर्व आमचे आपसांतले आहे तुला त्याच्याची काय ?

“प्रग लक्षात ठेव, शांत तुझी लबाडी आहे तुझी ही फसवगिरी तुझ्या यज्ञाभ्यासांनी व राजाज्ये वगळल्याशिवाय राहणार नाही.” कृष्णभटाने तितक्याच रोगात उत्तर दिले

ते ऐकून परमानंद थोडा चपापला म्हणाला—“तू राजाज्येवर तर कस रे चालेल” तुला सुद्धा यातला थोडा वांटा मिळेल!” परमानंदाने त्याला शांत करण्यासाठी त्याची प्रलोभन दिले

“मी एकट्यासाठी विचारले नाही, आजच्या होमाला बहाजण होतो आम्ही, बर्बात वांटा मिळाला पाहिजे” कृष्णभट दम देत म्हणाला

“बरं तर, कबूल! तू अर्धी रात उलटल्यावर ये माझ्या घरी परमानंद म्हणाला कृष्णभट होकार देऊन तिथून गेला

जमकून म्हणाला यज्ञभान! मी सांगायला विसरलो. आम्ही भुतांना पळवून लावले. पण त्यांचा एक तोकर बघ्यरात्रीच्या सुमारास आपल्याकडे पंजम आपल्याला त्रास देईल अर्थातच ते मित्राच आज आपल्याकडे आलेल्या ब्राह्मणांपैकी कोणाच्या तरी केंद्रात येईल. म्हणून ते बाल्याबरोबर त्याला काडीने छान वडवून काढा मी हा मंत्रबलेला वड देतो या दावक्याने तुम्ही त्याला मारलेत तर तुमची सर्व पीडा टढेल” असे सांगून परमानंदाने घर-मालकाला ते दाखले दिले.

त्या दिवशी रात्री मध्यरात्रीच्या सुमारास कृष्णभटाने परमानंदाच्या घरी जाऊन त्याच्या दाराची कडी बाजविली परमानंदाने दार उघडून विचारले—“ओ हो! तुम्ही का? कसाला आलां माहा?”

मी त्या सोन्याच्या मांजराविषयी बोलायला आलो आहे कृष्णभट म्हणाला.

मला त्याविषयी कोणाशी काही बोलण्याची गरज नाही ते सोन्याचे मांजर माझे आहे मी त्यातला वांटा कोणाला दाखला तयार नाही परमानंदाने साफ सांगून टाकले

“तय असेल तर मी घरमालकाला सर्व गुपित सांगून टाकतो” कृष्णभट म्हणाला

“जा रे, काय बाटेल ते जाऊन सांग! मला कोणाची भोली नाही.” असे सांगून परमानंदाने आपल्या घराचे दार बंद करून कडी लावून घेतली

कृष्णभट सरळ घर मालकाकडे गेला तो दाराची कडी बाजवून त्याला उडविणार होता तितक्यात त्याला घरात कोणीतरी बोसत असल्याचे ऐकू आले म्हणून तो मागे उभा राहून कोण काय बोलत आहे, ऐकू लागला

“काय हो हे वांडके पंजम यथं उभं कां” घराच्या मालकिणीने विचारले

“अग, तुला मी सांगितले नाही, परमानंद ज्योतिषी सांगून गेले आहेत कां

त्या मुलांचा नोकर कोणत्यातरी बाह्याचा
वेध करून घेणार आहे मध्यरात्री! मग
दांडक्याने त्याचे डोके फोडायला सांगून
त्याने हा मजदूर मला दिला आहे. म्हणून
मी वाट पाहतो आहे.”

“परमानंदाची शर्मटंगिरी कुणभटाला
कळली त्याचे नशीब बलवत्तर होते म्हणून
घोकर टळला अशा दुष्ट माणसाची खोड
मोडली पाहिजे असे मनाशी ठरवून तो
आपल्या घरी गला आणि नोकराला बोलावून
काही तरी त्याच्या कानात सांगून त्याने
त्याच्या हातात खाद पैसे ठेवले आणि
त्याला पाठवून दिले

नोकराने परमानंदाच्या घरी जाऊन
दाराची कडी वाजविली आणि परमानंदाने
दार उघडल्यानंतर तो त्याला म्हणाला—
मालक! आपले यजमान बंशुद्ध होऊन पडले
आहेत आणि यजमानीण बाईंनी ताबडतोब
बोलाविले आहे तेव्हा थला!”

परमानंद चकित होऊन घरमालकाकड
गेला. त्याने दाराची कडी वाजविली.

समजून दांडक्याने बडवीत म्हणाला—
“अरे भूता! तू या पुण्यवान माणसाच्या
रुपाने मला फसवायला आला आहेस
काय?”

परमानंद खून मार बसल्याने बंशुद्ध
होऊन खाली पडला. घर मालकाने दार
बंद करून घेतले

त्या काळोख्या रात्री कुणभट व त्याचा
नोकर बाजूला उभे राहून सर्वे गंमत पहात
होते. ह्यांनी परमानंदाला उचलून तेऊन
त्याच्या घरी पोचते केले. परमानंदाला
शुद्धी आल्यावर कुणभट म्हणाला—“अरे
ब्राह्मणा, तुझे लोभाचे मूल उत्तरले असेल,
आता तरी तू सोन्याचे माजर सर्वांना
वांटून देणार आहेस की नाही?”

‘हाट वेंकले बाबा, लुग्यासमोर!
बोलावून येऊन ये सर्वांना या पापाचे सर्व
वाटेकरी आहेत’ ह्याच्या शिबषी ते
सोन्याने मांजर सर्वांनी वांटून देतले.

महाभारत

द्वारकत कुष्णाने राज्यव्यवस्थेची सर्व कामे
आपले नडील यमुदेव यांना सोपविली
आणि स्वतः राजसूय यज्ञासाठी आवश्यक
सर्व वस्तू, रत्न, धन, धान्य आदि घेऊन
इंद्रप्रस्थ नगरी आला

युधिष्ठिर कुष्णाला म्हणाला—“राजसूय
यज्ञ म्हणजे फार मोठ्या जबाबदारीचे काम
मी जगावर घेतले आहे. म्हणून तू मला
हा यज्ञ करण्यास अनुज्ञा दे किंवा तूच स्वतः
दीक्षा घेऊन यज्ञकार्याला बस.”

‘युधिष्ठिरा! साम्राज्याचा सर्व भार
संभारल्यास तूच सर्व प्रकारे योग्य आहेस
म्हणून तूच यज्ञाची दीक्षा घे. तुम्ही इतर
कामे मी करतो ह्या निश्चितपणे यज्ञाला
बस” कुष्ण म्हणाला

कुष्ण म्हणाला ते ऐकून युधिष्ठिराला
फार आनंद झाला त्याने सहदेवाला बोला-
वून यज्ञाची सर्व तयारी करायला हागितली
आणि म्हणाला—“सर्व वतुर्वर्णिनांना या
यज्ञाचे बोलावणे कर

नंतर नकुलाला बोलावून म्हणाला— तू
हस्तिनापूरला जाऊन भीष्माचार्य, विदुर,
द्रोणाचार्य, कृपाचार्य अश्वत्थामा आणि
सुयोधन आदिक कौरव बंधूंना बोलावणे
करून घे’

सहदेवाने यज्ञाची सर्व तयारी केला
नकुल हस्तिनापूरला जाऊन बोलावणी
करून आला. सर्व पाहुणे मंडळी आली.
युधिष्ठिर यज्ञ करण्याचे जत घेत असल्याचे
त्यांना सांगून म्हणाला—“आपल्या पैकी

प्रत्येकाला एक न एक जबाबदारी स्वतः कर घ्यावी लागणार आहे.” असे सांगून त्याने दानधर्माचे काम कृष्णाचार्यांना, भोजनालयाची व्यवस्था कुवासांनाला, शाहराणांचे आतिथ्य कृष्ण्याचा भार अचवत्याभ्याला, राजेरज-वाड्यांच्या आतिथ्याचे काम सज्याला, भेट नजराणे सुरक्षित ठेवण्याचा भार दुर्योधनाला, आणि इतर सर्व कामे भीष्माचार्य व द्रोणाचार्य यांना सोपविली.

राजसूय यज्ञ आणि मयसभा पाहण्यासाठीच जास्त लोक आले होते. राजेरजवाडे मोठमोठे नजराणे घेऊन आले होते. यज्ञ यज्ञ अखता पाहुणेसडळींच्या जेवणा-साण्याची उत्तम व्यवस्था ठेवण्यात आली

तेव्हा भीष्माचार्य युधिष्ठिराला म्हणाले— “युधिष्ठिरा! स्नातक, ऋत्विज, सवगुरु, मित्र व्यक्ति राजा आणि इन्द्रयनिग्रही शौरपुरुष हे सहाजण पूज्य आहेत. म्हणून तू आपल्या समजुतीप्रमाणे व्यक्तींची निवड करून त्यांची पूजा कर.”

“अशा व्यक्तींची निवड आपणच करून देण्याची कृपा करावी. युधिष्ठिराने भीष्माचार्यांना विनंती केली.

भीष्माचार्य विचार करून म्हणाले—“या सभेत अग्रपूजेला योग्य कृष्णाहून मोठा कोण आहे त्याचीच अर्घ्य पूजा सर्व प्रथम कर.”

युधिष्ठिराच्या मनात कृष्णाची पूजा करण्याचा विचार होता परंतु ती गोष्ट भीष्माचार्यांकडून सांगून त्याने त्यांच्या सत्वाला मान देण्यासाठी म्हणून कृष्णाची अर्घ्य पूजा करण्यास सहदेवाला सांगितले. कृष्णाने आनंदाने अर्घ्य पूजा ग्रहण केली

ते पाहून शिशुपाल त्या गोष्टीस आक्षेप घेत म्हणाला—“युधिष्ठिरा! इनके शत्रिय राजे व शौर पुरुष हजार असता पादवकुळात जन्मलेल्या कृष्णाची अर्घ्यपूजा कशी काय केलीस? तो वयाने वृद्ध आहे की आचार्य आहे की ऋत्विज आहे? त्याच्यात तुला कोणाच्या गोष्टीचा मोठेपणा दिसला? भीष्माचार्यांना तरी औचित्य व अनौचित्य

अग्रपूजा करावयाची होती तर या सर्व राजांकडे निमंत्रण पाठविण्याची गरजच काय होती? तू या सर्वांचा अपमान केल्या आहेस तू महाप्रतापी आहेस असे समजून आम्ही तुला भेट व नजराणे दिले नसून तू वनेज व सत्यवती आहेस व साम्राज्याचा कारभार पाहण्यास योग्य आहेस असे समजून दिले होते. तू आपल्या या कर्मांनी मिळविलेले सर्व यश व कीर्ती घालवून बसला आहेस.”

नंतर शिशुपाल कृष्णाला संबोधन करून म्हणाला—“पांडव तुझा पाताळयंत्री स्वभाव ओळखून तुला भ्याले व त्यांनी तुझी अग्रपूजा केली परंतु ती न करून घेण्याची समजूत

किंवा सहाजणदेखील तुझ्याजवळ नाही. तू क्षत्रिय नाहीस, म्हणून तुझा हा आदर फुकटच गेला. क्षत्रियांचा नाही युधिष्ठिराची धर्मज्ञता, भीष्माचार्यांचे सहाजपण आणि तुझा विवेक यांची खरी कल्पना आम्हांला वाता झाळी आता या सभेत राहणे अकलचे काम नाही” असे सांगून शिशुपाल आपल्या सहकारी राजांसह निघून गेला.

युधिष्ठिर त्याच्या पाठीमागून धावत गेला व म्हणाला—“शिशुपाला! धांव, माझे म्हणणे जरा संकट धे. तू बोललास ते न्यायचित नाही भीष्माचार्यांसारख्या वृद्ध पितृमहान्त्रा अपमान करणे तुला शोभत नाही. तुझ्याहून जास्त वनप्रवी आणि वृद्ध या सभेत हजर आहेत परंतु

त्यांच्यापैकी एकनेदेखील कृष्णाविषयी आक्षेप घेतला नाही आणि मुलाच हे काव सुचले ?”

ते ऐकून युधिष्ठिराला भीष्माचार्य म्हणाले—“अरे तू या हुश्ट शिशुपालाची समजूत चालण्याची गरजच काय ?” नंतर सभासदांकडे वळून म्हणाले—“शिशुपाल मूर्ख आहे. त्याला कृष्णाचा थोरपणा काय कळणार ? कृष्णाला सर्वात प्रथम अर्घ्य देण्यात आला आहे. आता शिशुपाल काय करतो, हे पाहणार आहो आम्ही

सहदेव आपला उजवा पाय उचलून म्हणाला—‘वाम्ही कृष्णाची अर्घ्यपूजा केली आहे. या बदल कोणाला आक्षेप असेल

वर ठरवता ’

समंत उभा राहून बोलण्याची कोणाची छातीच नव्हती परंतु शिशुपालाचा सेनापती भुनीष सभा राहून म्हणाला—“सर्व राजां-जवळ विनंती आहे की त्यांनी सर्वांनी उभं रहावे. याबवांनी व पांडवांनी आमचा अपमान केला आहे आम्ही त्यांचा गर्व भंग करू,” असे सांगून त्याने त्याच्या बाजूच्या राजांना व राजकुमारांना एकत्र पायला सांगितले शिशुपालाने युद्ध आरम्भ करण्यास अनुज्ञा दिली ते सर्व पाहून युधिष्ठिर भीष्माचार्याला म्हणाला—‘आजोबा ! हे सर्व राजे युद्धास तयार झाले आहेत म्हणून यज्ञ भंग होऊ नये यासाठी आणि प्रजवैपण रक्षण व्हावे यासाठी आपण काहीतरी उपाय सुचविण्याची कृपा करावी ’

भीष्माचार्य म्हणाले—“युधिष्ठिरा ! अरे, स्वतः कृष्ण तुझ्या यज्ञाच्या रक्षणार्थ घडे हजार असता त्यात विघ्न आणण्याची छाती कोणाला होईल का ? शिशुपालाच्या भाव्याने त्याला पाठ दाखविलेली दिसते आहे म्हणून तो बरळतो आहे ’

भीष्माचार्याचे ते शब्द ऐकून शिशुपाल संतप्त झाला आणि तो भीष्माचार्याची निंदा करू लागला. ते पाहून भीम स्वतःला आवरू शकला नाही. तो रौद्र रूप धारण

भीष्माचार्यांना त्याला बडविले आणि त्याला शिशुपालाचे पूर्ववृत्त सांगितले. ते म्हणाले—“शिशुपाल जन्मला तेव्हा त्याला तीन डोळे व चार हात होते आणि तो भावसासारखा रेंकू लागला, ते पाहून त्याचे आईवडील सात्वती व दमघोष त्याला दूर फेकून बायला निघाले. तेव्हा त्यांना एक आकाशवाणी ऐकू आली—“तुम्ही या मुलाला फेकून घेऊ नका. हा मोठा पराक्रमी योद्धा होईल त्याला आतां मरण येणार नाही. त्याला ठार करणारी व्यक्तिपण जन्मली आहे.”

सात्वतीने त्या आकाशवाणीला विचारले—“त्याला ठार करणारी ती व्यक्ति कोण ?”

‘ज्याच्या मांडीवर वसतांच शिशुपालाचा एक डोळा व दोन हात जातील त्याच्याच हाती त्याला मरण येईल.” आकाशवाणी म्हणाली.

त्या दिवसापासून सात्वती तिच्या मुलाला पहायला जाी कोणी येई त्याला मुलाला मांडीवर घ्यायला सांगे. काही काळ लोटल्यावर बलराम व कृष्ण चेदिपूरला आले ते दमघोष साच्याशी काही वेळ बोलत राहल्यावर अंत पुरात सात्वतीला बेंटापळा वेळे तिच्या विनंतीवरून बल-रामाने व स्थानसर कृष्णाने सात्वतीच्या मुलाला मांडीवर घेतले. कृष्णाने उचलून

घेतल्यावरवर मुलाचा एक डोळा व दोन हात अवृक्ष्य झाले. तेव्हा कृष्णाच्या हातीच तिच्या मुलाला मरण आहे हे सात्वतीने ओळखले ती घाबरून जाऊन थरथर कापत कृष्णाचे पाय धरून म्हणाली—“कृष्णा ! याच्या हातून कधी काही चूक घडली तर तू त्याला माफ कर. तेव्हा कृष्णाने सात्वतीला तिच्या मुलाचे शंभर अपरंघ क्षमा करण्याचे वचन दिले.”

भीष्माने शिशुपालाचे पूर्ववृत्त सांगितले ते ऐकून तो रागावला व तोडाला आले ते भीष्माचार्याला म्हणाला नंतर तो कृष्णाला म्हणाला “कृष्णा ! तू माझ्याशी द्वंद्वयुद्धास तयार हो, तुझा वध होईपर्यंत भीष्मा-

Fullscreen 127 X

62 / 80

असतो याने आसच्या एका काही जणाना ठार केले व निरपराध स्त्रियांना कैद केले. माझे वडील वसुदेव यांनी वधवेवढे यज्ञ आरंभिला तेव्हा या घडामोडीवर अपहरण करून घेऊन गेला. याने रुक्मिणीशी विवाह करण्याचा प्रयत्न केला, परंतु मी याने एक देखील दुष्कृत्य चालू दिले नाही याने केलेले सर्व अपराध, मी आलेला दिलेल्या वचनाप्रमाणे माफ केले.

त्यावर शिशुपाल व्यंग्यात्मक हास्य करीत म्हणाला—“कृष्णा! मी ज्या स्त्रीला मत्ताने वरले होते तिच्याशी तू विवाह करून या भर सभेत त्या गोष्टीचा उल्लेख केलास. तुला त्याची काज कशीरे वाटत नाही? तुझ्या रूपेनेच जणुकाही मी आज पावेतो जिवंत आहे. मला तुझी कसली रे भीती? तुला जे वाहिजे ते कर.”

लगेच कृष्णाने आपले सुदर्शन चक्र शिशुपालावर सोडले. सुदर्शन चक्राने शिशुपालाचा शिरच्छेद केला आणि तो जमिनीवर जादळला. त्याच्या देहातून एक ज्योत निघाली आणि ती कृष्णाच्या शरिरात लुप्त झाली. ते पाहून सर्व अकित झाले. युधिष्ठिराने शिशुपालाची अन्त्येष्टी करण्यास सांगून शिशुपालाच्या मुलाचा राज्याभिषेक करविला.

राजसूय यज्ञ संपला. युधिष्ठिराने श्रीक्षा समाप्त झाल्याचे घोषित केले. सर्व राजांनी

चार्यांचा गर्वोपसंहार होणार नाही. तुला ठार केल्यावर मी पांडवांचा सामाचार घेईन. त्यांनी तुझी पूजा केली आहे. म्हणून त्यांना त्याचा दंड मिळालाच पाहिजे.”

शिशुपाल म्हणाला ते कृष्ण शांतपणे बसून ऐकत होता. नंतर तो सर्व राजांकडे वळून म्हणाला—“सर्व लडा देऊन एका! शिशुपाल हा माझा भाते भाऊ आहे. तरी याने विनाकारण आम्हां यादवांना हार प्राप्त दिली आहे. आम्ही प्राणमोर्तिपुत्रावर स्वारी करायला गेलो होतो तेव्हा याने आसच्या द्वारेनेवर स्वारी केली आणि हारकेला जाग कावून निघून गेला. आम्ही रैवतक पर्वतावर विहार करण्यासाठी गेलो

युधिष्ठिराजवळ जाऊन त्याचे अभिनंदन केले व त्याचा निरोप घेतला. युधिष्ठिराने सर्वांस अर्थात श्रावरपूर्वक निरोप दिला आणि आपल्या भावंडांना हस्तिनापुराबाहेरपर्यंत पोषवायला सांगितले. त्यानंतर कृष्णादेसील द्वारकेला परतला. मयसभा पाहण्यासाठी दुर्योधन शकुनी भासांसह मागे राहला.

एकदा युधिष्ठिराच्या सभेत व्यास मुनी आले. तेव्हा युधिष्ठिराने आपल्या मनातली शंका या शब्दात व्यक्त केली—“राजसूय यज्ञासारख्या शुभ प्रसंगी शिशुपालाचा वध झाला. याचा काही दुष्परिणाम होईल का?”

“होय, हे एक क्लेशच झाले. याचा दुष्परिणाम तेरा वर्षांनंतर कळेल. तेव्हा क्षत्रियांचा नाश होईल.” व्यास ऋषी म्हणाली.

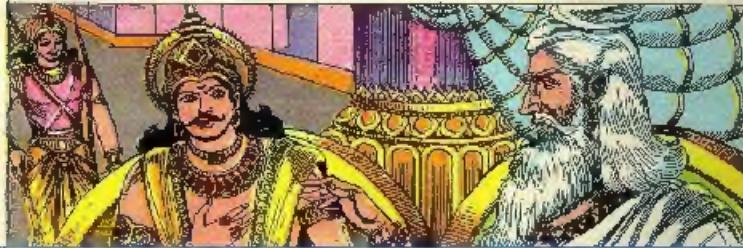
ते ऐकून युधिष्ठिराला फार वाईट वाटले. परंतु अजुनाने त्याच्या मनाचे सांखन केले.

मयसभा पाहते वेळी दुर्योधनाला अनेकदा अपमान सहन करावा लागला. जेथे पाणी नव्हते तेथे पाणी असेल असे समजून खोतर

घरले. जेथे पाणी होते तेथे फरशी असेल असे समजून त्याने पाय ठेवला तर सर्व कपडे मिजले. ते पाहून भीम, अर्जुन, नकुल, सहदेव व द्रौपदी हसले. दुर्योधनाला त्या सोप्टीचा मयंकर राग आला. परंतु युधिष्ठिराने नवी वस्त्रे देऊन त्याच्या मनाचे समाधान करण्याचा प्रयत्न केला.

परंतु दुर्योधनाचा कित्येक वेळा अपमान झाला होता. तो बार समजून पुढे गेला तर त्याचे डोके आपटले. जेथे जमीन सपाट असे, असे वाटले तेथे ती सपाट होती. दोन्ही ठिकाणी तो पडला. धी मयसभा आनंदासाठी वधण्यासाठी तो थांबला होता त्या यमसभेत त्याला पदोपदी अपमान व दुःख सहन करावे लागले.

युधिष्ठिर एका विशाल साम्राज्याचा अधिकारी झाला होता. त्याला एक लोकोत्तर मयसभा मिळाली होती. त्यामुळे दुर्योधनाचा मत्सराधी पेटला. तो त्या दुःखाने फुडत हस्तिनापूरला परतला.

तीन यक्षिणी

[३]

सर्व जेवायला बसले असता यक्षराजाने आपल्या मुलीकडे एका दूताकरवी निरोप पाठविला. जेवण आटोपल्यावर त्या दूताने मोठ्या मुलीच्या हातात पत्र दिले. ते पत्र वाचून ती मुलवी रडू लागली. दुसरीने व तिसरीने पत्र ते पत्र वाचले आणि दोघी रडू लागल्या.

यक्षिणी रडू लागलेल्या पाहून मंदलने त्यांना रडण्याचे कारण विचारले म्हणाला— “पत्र वाचून तुम्ही का रडू लागलात?”

“माझ्या भावाला घेऊन वृषभासुर पळत गेला आहे. त्याला सोडवून आणणे कठीण आहे, असे बाबा म्हणत आहेत.” मोठी यक्षिणी म्हणाली.

“ईश्वराची कृपा असेल तर मी तुझ्या भावाला सोडवून आणीन. परंतु माझे चाळीस आऊ तुझ्यात खिंतपत आहेत.

अशातऱ्हेची जाणखी जकरा मांडी मिळाली तरच त्यांना तुरुंगातून सुटका मिळेल,” मंगल म्हणाला.

“अहो, तुम्ही विविच विसता! बसली मांडी तुम्हांला इथी तितकी मिळतील?” यक्षिणी म्हणाल्या.

“तसे असेल तर तुम्हो माझे प्राण वांचविल्यासारखे होईल. मला तुमच्या वडिलांकडे घेऊन चला.” मंगल म्हणाला.

यक्षिणी मंगलला घेऊन यक्षराजाकडे गेल्या. मंगल राजाला नमस्कार करून हात जोडून समोर उभा राहिला. “या भागसाला तुम्ही माझ्याकडे कवाला घेऊन आला आहा!” यक्षराजाने आपल्या मुलींना विचारले.

“हे आमच्या भावाला वृषभासुराच्या हातातून सोडवून आणणार आहेत.” यक्षिणी म्हणाल्या.

“लख? तू माझ्या मुलाला सोडवू शकशील?” यक्षराजाने मंगलला विचारले.

“मी प्रयत्न करून पाहतो.” मंगल म्हणाला.

“तू त्या वृषभासुराला पाहिले तरी आहेस का?” राजाने मंगलला विचारले.

“नाही महाराज, मी नाही पाहिले.” मंगल म्हणाला.

यक्षराजाने मंगलला आपल्या तबेल्यातला एक उत्तम घोडा निवडायला सांगितले. नंतर स्वतःची ढाल तलवार, धनुष्य आणि गदा देखील दिली नंतर आपल्या सेनापतीला बोलावून म्हणाला—“तू या रथाला वृषभासुराच्या डोंगरापर्यंत पोचवून ये.”

त्याच्या पाठीवर उडी मारून बसला. त्याला घोड्यावर उडी मारून बसताना पाहून यक्षराजाला वाटले की हा मुलगा नक्कीच वृषभासुराला ठार करणार.

यक्षराजाचा सेनापती मंगलला वृषभासुराच्या पर्यंतापर्यंत येऊन गेला आणि म्हणाला—“बाबू डोंगरावर तो राक्षस राहतो. मी परत जातो.”

मंगल सेनापतीला निरोप देऊन घोड्यावर बसून डोंगर वट्ट लागला. घोडा राक्षसाच्या किल्ल्याच्या फाटकाजवळ जाऊन थांबला.

“खरे राक्षसा! तुझा कर्दनकाळ बाहेर उभा आहे.” मंगल जोराने ओरडून म्हणाला.

दोघां द्वारपालकांनी किल्ल्याचे फाटक उघडले आणि बाहेर आले. घोड्याला वेफिकीरपणाने मंगलकडे पहात त्यांनी त्याला आपण जाऊ दिले नाही.

मंगलने तलवार उपसून त्या दोघांची दोकी उडविली आणि त्यांची मुंडकी खिडकीतून वात टाकली.

मुंडकी पडल्याचा आवाज ऐकून वृषभासुर जागा झाला. खिडकीतून मंगलला पाहिल्यावर तो बाहेर आला.

दोघांचे द्वंद्व-युद्ध सुरू झाले. राक्षसाने श्वाभ्रप्रहार केला. पण मंगलने त्याचा वार चकविला आणि गदा जमिनीवर आडवली.

वटकाने तो उचविला आणि राक्षसावर गदा प्रहार करीत म्हणाला—“तू माझ्याशी द्वंद्व-युद्ध का करीत नाहीस? तुला माझ्याशी युद्ध म्हणजे खेळ वाटला होय?”

वृषभासुराने सात वेळां मंगलवर गदा-प्रहार केला. सात वेळा त्याने त्याच्यावर वाण पण सोडले. परंतु त्या पैकी एक देखील मंगलला लागला नाही.

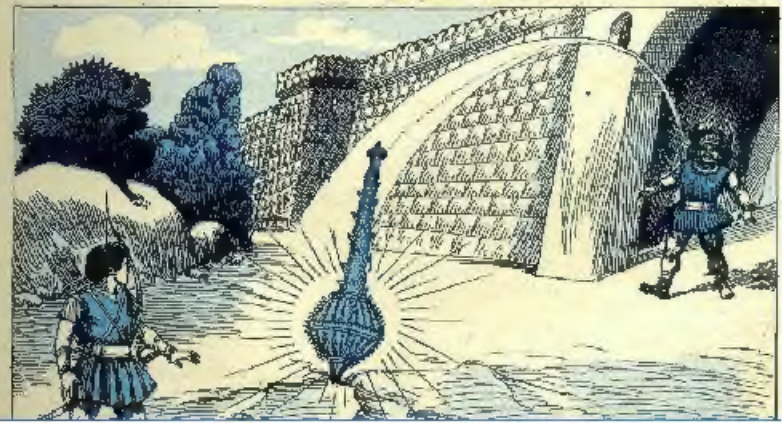
“बाबू, आतां माझी पाळी आहे.” असे म्हणत मंगलने तलवारीचा एक जोरदार वार करून राक्षसाचे शेके उडविले. राक्षसाचे डोके जमिनीवर आडवले आणि डोंगरावरून खाली गडगडत गेले. मंगलने आपला घोडा बाहेर बांधून ठेवला आणि ते देखील.

आत जाऊन राजकुमाराच्या सोडविले आणि म्हणाला—“बरे, तुझ्या वडिलांकडे जाऊया.”

दोघे घोड्यावर बसून यक्षराजाकडे येऊन पोचले. वाटेत राजकुमार मंगलला म्हणाला—“मंगल, माझे वडील तुला काही मागून घ्यायला सांगतील तेव्हा तू माझ्या धाकट्या बहिणीशी विवाह करून या असे सांग आणि त्यांच्या हस्तातली अंगठीपण मागून घे.”

आपला मुलगा सुखरूप घरी येऊन पोचलेला पाहून राजा व राणी दोघांना फार आनंद झाला.

राजाने मंगलला काय पाहजे ते मागून घ्यायला सांगितले. म्हणाला—“तू मागशील ते देईन.”

“महाराज, आपण विचारलेत म्हणून मागत आहे. राग मानू नये. भांडी इच्छाच विचाराक तर आपल्या सर्वात भाकट्या मुलीशी माझे लग्न करून घावे आणि आपल्या हातातली ती अंगठी देऊन वशा तऱ्हेची अकरा भांडी द्यावी.” मंगलने ते भांडे दाखवीत नम्रपणे विनंती केली.

“जरूर देतो. तु ही तीन्ही दानां मिळव्या योग्यच कार्य केले आहेस.” यक्ष राजा म्हणाले.

मंगलचा विवाह शुभ मुहूर्तावर यक्ष राजाच्या तिसऱ्या मुलीशी झाला. सात दिवस राज्यभर आनंद व उत्सव होता. आठव्या दिवशी मंगल आपल्या बायको बरोबर ती अंगठी आणि बारा भांडी घेऊन निघाला.

मंगल आपल्या देशाच्या राजधानीजवळ पोचला तोपर्यंत एक वर्ष होऊन गेले होते. चाळीस चोरांच्या शिरच्छेदाची तयारी होऊ लागली होती.

[[Paltoson

127

X

◀

⋮

▶

68 / 80

शांतिदाता”

“बाबा!” नंतर त्याने आपले गाठोडे सोडून ती बारा भांडी एकावर एक रचून ठेवली व राजाला म्हणाला—“महाराज! आपण जी बारा भांडी मागितली होती ती पाहून मोजून घ्यावी.”

राजाने व्यापाऱ्याला बोलावून विचारले—

“ही जी भांडी ठेवली आहेत त्यातली तु

आपली भांडी ओळखू शकशील का?”

ही भांडी पाहून व्यापारी धक्कच झाला. त्याच्या सोबातून एक शुद्धवेडील बाहेर पडला नाही.

राजाने चाळीस चोरांना तुरुंगातून मुक्त केले आणि त्या फसव्या व्यापाऱ्याला शिरच्छेदाची शिक्षा केली. त्यानंतर राजधानीतल्या सर्व व्यापाऱ्यांना बोलावून फसव्या व्यापाऱ्यांचा सोब लावला आणि त्यांना हद्दपारीची शिक्षा दिली.

त्यानंतर राजाने मंगलचा युवराज म्हणून अभिषेक केला. प्रजा सुखी झाली.

(संपूर्ण)

अंटीज नांवाच्या दक्षिण अमेरिकेतील पर्वत प्रदेशात अर्जेन्टिना व पिकी देशांच्या भेदल्या हद्दीवर येसूखिस्ताची ही पूर्व दोंगरी देशांमध्ये शांतीचे एक चिन्ह म्हणून उभी आहे. या उंच काळाच्या मूर्तीच्या पायाच्यावर जेव्हा लिहिले आहे—“हे पर्वत पर्यटकांचे धुळीवारबे होऊन गेले तरी अर्जेन्टिना व पिकी देशांच्या प्रजेने श्रुतिदाता येसूखिस्ताच्या चरणांची जपण घेऊन कोणही देशात सर्वथा शांति राहिल अशी जी प्रतिमा केली होती, ती भंग होणार नाही.”

